CAPITOLUL II

LIMBĂ – GÎNDIRE – SOCIETATE

Această relație caracterizează însăşi esența omului ca ființă superioară. Coexistența celor trei factori a fost fundamentală pentru saltul enorm de la stadiul animalic la cel uman. Într-o interpretare grafică a esenței definitorii a omului, cele trei componente ar fi laturile, egale ca rol şi importanță, ale unui triunghi echilateral, care să reflecte sugestiv dezvoltarea unor relații în permanență trilaterale şi de concomitență, în cauzalitate şi condiționare reciprocă.

Hoarda primitivă a putut deveni o primă formă de comunitate social-umană numai în momentul în care membrii ei au dezvoltat o primă formă funcțională rudimentar *conştientă* a activității cerebrale şi cînd complexele sonore nearticulate şi-au pierdut caracterul absolut al instinctivității.

Gîndirea *conştientă* derivă din formele, ajunse la un anumit grad de complexitate, ale activității sistemului nervos central, subordonată cerințelor biologice ale speciei, din momentul în care membrii hoardei *se simt* aparținînd aceluiaşi grup şi încearcă să stabilească între ei o comunicare vocală, sprijinită de una gestică. Este momentul în care se trece de la „conştiința" naturală, animalică, de turmă, la *conştiința umană*.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Limbajul îşi începe procesul îndelungat al devenirii din strigătele instinctuale, spontane, din momentul în care comunităţi relativ stabilizate şi „conştientizate" *descoperă* posibilitatea comunicării, fundamental necesară în desfăşurarea activităţilor în comun, prin grupurile sonore de care dispuneau şi care erau relativ diferenţiate între ele, trimiţînd spre cauze diferite.

Raportul dintre cei trei factori este de absolută reciprocitate în perioada devenirii omului, cînd se constituie cele trei atribute esenţiale ale sale: *omul* = (1) *fiinţă socială*, dotată cu (2) *limbaj* şi (3) *gîndire*.

În epoca trecerii de la Omul de Neanderthal la Omul de Cro-Magnon (aurignacian) se produc o serie de fenomene în desfăşurarea cărora apariţia societăţii, a limbajului şi a gîndirii se stimulează reciproc. Fenomenul central este desprinderea de natură şi autonomizarea. Cetele (hoardele) primitive, mai mult întîmplătoare şi constituite instinctiv, se stabilizează în comunităţi primare, presociale. Reacţiile nemijlocite la agresivitatea mediului încep a fi pregătite o dată cu ieşirea lor de sub semnul unic al cauzalităţii pentru a trece şi sub cel al finalităţii. Complexul sonor, din expresie a unor stări interioare (de spaimă, de bucurie etc.), devine instrument pentru provocarea unor atitudini şi acţiuni.

Cum se vor fi produs toate acestea? Fără îndoială într-o perioadă îndelungată de timp, în care acumularea de variate elemente a avut un rol esenţial.

Trecerea strigătului instinctiv sau imitativ în formă rudimentară de limbaj s-a putut produce numai prin detaşarea de planul de referinţă. Acesta este primul pas spre obiectivarea în limbă a emisiunilor sonore devenite treptat umane. Membrii unei aceleiaşi comunităţi primitive, aflată în perioada dintre omul de Neanderthal şi omul de Cro-Magnon, au trebuit să devină la un moment dat conştienţi de *repetabilitatea* unor complexe sonore care, în baza *amintirii*, au putut fi corelate cu anumite stări, mai mult sau mai puţin diferenţiate, în funcţie de diversitatea – se înţelege, relativ redusă – a grupurilor sonore. Acest caracter „conştient" se putea dezvolta numai în interiorul unei comunităţi stabilizate sau pe cale de stabilizare. Rolul hotărîtor în acest fenomen de stabilizare îl are activitatea în comun. Cînd s-a ajuns la un anumit grad de maturizare, provocîndu-se

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

ideea unei „împărțiri" a sarcinilor, s-a putut trece la emiterea grupurilor sonore în afara cauzelor tradiționale. Ruperea cu tradiția, echivalentă tocmai cu ruperea planului lingvistic de cel ontologic imediat, este saltul hotărîtor spre transformarea limbajului dintr-o dimensiune biologică într-o dimensiune umană, prin instrumentalizare.

Procesul, desfăşurîndu-se, în toată complexitatea sa, pe durata mai multor generații, trebuie să fi fost paralel cu dezvoltarea diviziunii muncii, fenomen ce implică un mijloc de comunicare, înțelegere, şi cu dezvoltarea primelor forme de manifestare artistică, atitudine complexă față de realitate, care implică o primă tentativă de reprezentare şi abstractizare.

Simultaneitatea şi reciprocitatea dezvoltării celor trei dimensiuni sînt de altfel susținute şi de descoperirile arheologice şi paleontologice.

*

* *

Raporturile dintre cei trei factori, foarte strînse în epoca preistorică, se mențin de-a lungul întregii istorii ulterioare a omului, doar că, cu timpul, fiecare din componente îşi conturează o relativă autonomie. Pe de altă parte, se strîng mai mult raporturile de intercondiționare bilaterale, relația cu cel de-al treilea fiind mai mult mediată. Totodată, în organizarea lor internă, de esență, doar societatea continuă să evolueze în ritmuri revoluționare. Limba şi gîndirea, ajungînd într-o anumită etapă să-şi fixeze coordonatele esențiale, intră într-un ritm mai lent de evoluție.

În sincronie, raportul *limbă – gîndire – societate* caracterizează, deopotrivă, *limba* (*langue*) ca sistem semiotic cu organizare internă specifică şi ca activitate lingvistică, implicînd cele trei perspective de care vorbeşte Ch. Morris în *Foundations of the Theory of signs*, Chicago, 1938:

- *sintactică*: raportul dintre semnele lingvistice selectate din planul *langue* şi combinate într-un enunț, condiție indispensabilă realizării comunicării lingvistice; dimensiunea *sintactică* împreună cu dimensiunea *fonetică* asigură autonomia specifică a limbii în interiorul raportului limbă – gîndire – societate;

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

- *semantică*: raportul semnului lingvistic cu realitatea ontologică; raportul este, în general, mediat de gîndire: limbă – gîndire – plan ontologic;
- *pragmatică*: raportul dintre semnele lingvistice şi protagoniştii actului de comunicare, emiţătorul şi destinatarul enunţului; raportul pe de o parte reflectă caracterul social al limbii ca instrument de comunicare şi de acţionare interumană, pe de alta presupune desfăşurarea din perspectivă socială a raportului semantic, deci: limbă – gîndire – societate – plan ontologic.

A. Limbă şi gîndire

În procesul de dezvoltare a omului ca fiinţă *socială*, dotată cu *vorbire* şi *inteligenţă*, raportul bilateral dintre *limbă* şi *societate* este de intercondiţionare între două realităţi fundamental distincte, exterioare una alteia. Limba există pentru societate şi datorită societăţii, care i-a provocat apariţia şi-i stimulează dezvoltarea. Societatea nu s-a putut constitui şi nu s-ar putea dezvolta în absenţa limbii, mijloc de comunicare, coeziune şi continuitate absolut indispensabil.

Atît limba, însă, cît şi societatea îşi au fiecare propria natură şi esenţă. Coordonatele pe care se înscriu şi-şi desfăşoară evoluţia sînt fundamental diferite.

Raportul dintre *limbă* şi *gîndire* este de o altă natură. Limba şi gîndirea se împletesc într-o unitate indisolubilă, determinată de relaţiile lor comune cu activitatea cerebrală, pe fondul dezvoltării sociale. Nu numai existenţa, dar esenţa însăşi a fiecăruia dintre cele două atribute umane este condiţionată şi o condiţionează pe a celuilalt. Aceasta a şi determinat confundarea lor în diverse epoci ale evoluţiei cunoaşterii. Implicită mai ales, la greci, care folosesc pentru amîndouă conceptele acelaşi termen, *logos*, confuzia este explicită în concepţia unor filozofi şi lingvişti care le situează într-un raport de subordonare: limba faţă de gîndire mai frecvent (de la logica lui Aristotel la *Gramatica de la Port-Royal* şi mai tîrziu) şi, mai rar, gîndirea faţă de limbă (cum ar părea să rezulte din unele formu-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

lări ale lui Ed. Sapir). N-au lipsit nici opinii exact opuse, dar ponderea lor a rămas neînsemnată. În secolul al XIX-lea, înscriindu-se în orientarea psihologismului individualist, H. Steinthal consideră absolut incompatibile categoriile gîndirii şi cele ale limbii: „Categoriile limbii şi cele ale logicii sînt incompatibile şi pot fi comparate între ele tot atît de puțin ca şi noțiunile de cerc şi roşu”[1]. În secolul nostru, N.I. Marr, în baza unei viziuni în multe privințe mecanicist-materialiste şi dogmatic sociologizante, corelează exagerat apariția şi dezvoltarea limbii şi gîndirii de dezvoltarea societății. Societatea organizată pe clase antagonice ar impune dominarea gîndirii de către limbă. Societatea instaurată prin revoluția proletară ar impune, în schimb, dominarea limbii de către gîndire. Înaintea structurării pe clase a societății umane, gîndirea ar fi existat independent, în afara limbii, iar o dată cu dispariția claselor sociale, în societatea construită de proletariat, gîndirea ar deveni din nou independentă de limbă, nedominată de ea şi nedominînd-o.

Natura raportului va fi intuită exact şi definită, dintre lingvişti, mai întîi de W. von Humboldt, apoi de Bauduoin de Courtenay (1845-1929), F. de Saussure ş.a., iar dintre filozofi, de K. Marx şi Fr. Engels. Unitatea dintre limbă şi gîndire este o unitate dialectică. Cele două atribute fundamentale ale omului sînt indispensabil legate printr-un (într-un) raport condiționat de însăşi esența lor diferită; gîndirea este ideală şi subiectivă, limba este materială şi obiectivă.

Constituirea raportului coincide cu începutul procesului de devenire umană, care înseamnă tocmai afirmarea *conştiinței* şi a *limbajului* în procesul activităților în comun care, în mod organic, (1) determină apariția conştiinței apartenenței la aceeaşi comunitate şi (2) impune încercarea de a comunica. Aşadar, *limba* şi *conştiința* (prima formă de manifestare a gîndirii umane) sînt la fel de vechi şi deopotrivă de condiționate de constituirea societății, pe care o condiționează în aceeaşi măsură, condiționîndu-se una pe alta.

Raportul de intercondiționare dintre limbă şi gîndire începe în momentul în care *conştiința animalică*, prin care lumea „se reflecta”

[1] *Apud* Al. Graur et al., 1971: 21.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

strict senzorial, iar reacţia la stimuli venind din exterior era subiectiv-instinctuală, concretizată, între altele, în emisiuni sonore spontane, trece în *conştiinţă umană*. Această trecere presupune o primă detaşare de natură, care devine astfel obiect de „studiere". Natura nu mai este doar privită, ascultată, temută etc., ea este supusă primelor „interpretări". Prima formă de manifestare a conştiinţei în devenire umană trebuie să fi constat în „sesizarea" deosebirilor dintre complexele sonore emise şi în „intuirea" existenţei unor cauze în spatele acestor diferenţe. În acest proces de denumire, conştiinţa trebuia să reflecte, pe lîngă lumea obiectivă exterioară speciei, şi realitatea complexă a speciei însăşi, din care strămoşul omului „se simte" la un moment dat făcînd parte. Din comportamentul semenilor, conştiinţa omului aflat în primul său stadiu de devenire reţine datele cele mai importante: aptitudinile pentru anumite activităţi, caracterul diferenţiat al grupurilor sonore, în legătură cu diversitatea cauzelor, corespondenţa dintre diferenţierea grupurilor sonore şi deosebirea de reacţii ale membrilor cetei primitive etc. Unele date vor fi exploatate pentru organizarea socială a muncii, altele pentru realizarea comunicării sonore, altele vor împinge înaintea dezvoltării însăşi a conştiinţei spre constituirea gîndirii.

Cercul relaţiilor *limbaj-gîndire* este, în această primă fază, închis, ca şi cel al devenirii umane însăşi. Diferenţele obiective dintre diferitele grupuri sonore determină dezvoltarea conştiinţei existenţei lor iar aceasta stimulează raportarea la cauze şi instrumentalizarea lor, adică *producerea* „conştientă" – naturalul se încarcă de convenţional – a grupurilor sonore diferenţiate. Acest proces are drept consecinţă fundamentală *autonomizarea* complexului sonor care, devenind semnificativ prin el însuşi, mai cu seamă o dată cu dezvoltarea structurilor imitative, se desprinde de obiect, fiind în măsură să-l semnaleze şi în absenţa lui şi să provoace aceleaşi reacţii.

În acest proces de convertire a strigătelor interjecţionale şi imitative din expresie a perceperii senzoriale a lumii obiective în expresie a reflectării ei în planul conştiinţei, se trece de la reflexe necondiţionate la reflexe condiţionate, de la primul la cel de-al doilea sistem de semnalizare. Descoperirea diversităţii material-sonore a strigătelor, descoperirea

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

conştientă a existenţei unor relaţii între interjecţie şi cauza care a provocat-o, întrebuinţarea *intenţionată* a strigătelor, în afara cauzei, sînt manifestări elementare dar de o însemnătate hotărîtoare ale înscrierii activităţii sistemului nervos central pe calea dezvoltării concomitente a gîndirii şi a vorbirii. Acestea se află unite definitiv într-un raport care, într-o permanentă corelare cu evoluţia societăţii şi cu dezvoltarea neîntreruptă a realităţii obiective, se impune ca trăsătură definitorie a omului.

În interiorul acestei unităţi dialectice şi numai prin intermediul ei, limba şi gîndirea îşi desfăşoară funcţiile specifice şi cele comune, atît în raport cu realitatea obiectivă şi cu societatea, cît şi în raport una cu alta, şi-şi organizează structurile proprii.

1. Din punctul de vedere al funcţiilor principale, limba şi gîndirea intră în raporturi diferite. Gîndirea îşi desfăşoară funcţiile esenţiale în contactul omului cu realitatea lumii materiale. Limba îşi desfăşoară funcţiile de bază în dependenţă de societatea umană. Funcţia centrală a gîndirii este una de *cunoaştere*[2]. Ea se sprijină, însă, derivă din cea de

[2] Ca orientare ştiinţifică axată pe cercetarea interdisciplinară a minţii omeneşti, paradigma *ştiinţelor cognitive*, formată din antropologie, psihologie, lingvistică, filosofie, neurologie şi inteligenţă artificială, îşi are originile în cercetările întreprinse începînd cu a doua jumătate a veacului al XX-lea, cînd unii cercetători din domeniile amintite au început să dezvolte experimente, modele interpretative şi teorii inovatoare despre procesul complex de receptare, reprezentare şi interpretare a realităţii înconjurătoare. În jumătate de secol, cognitivismul a devenit orientarea cu cea mai accelerată evoluţie epistemologică şi metodologică. În cercetarea lingvistică, direcţia cognitivistă s-a manifestat iniţial ca reacţie faţă de eşecul semanticii generativiste. Deloc întîmplător, prima generaţie de cognitivişti este formată din reprezentanţi de formaţie generativistă sau poststructuralistă, care au fondat direcţii noi de cercetare în teoria limbii, gramatică, semantică, stilistică şi poetică, analiza discursului, pragmatică şi în disciplinele conexe, psiho~ şi sociolingvistică. Deşi fiecare arie de preocupări are tendinţa de a-şi crea o relativă autonomie epistemologică, metodologică şi terminologică, aspectul comun este reprezentat de dorinţa de a surprinde mecanismele mentale care fac posibilă reprezentarea şi exprimarea cunoaşterii despre lume ca şi prin limbaj. Astfel, în *gramatica cognitivă*, limba este consi-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

derată o entitate cognitivă alcătuită din unităţi simbolice. Construcţiile gramaticale sînt interpretate ca unităţi simbolice formate prin relaţii între proprietăţile formale (fonologice, morfologice, sintactice) şi cele de înţeles (semantice, pragmatice, discursive), întocmai cum, în modelul semiologic saussurian, semnul este reprezentat de raportul între semnificant şi semnificat. Unităţile simbolice reliefează faptul că gramatica unei limbi naturale nu este autonomă, ci inerent semantică. Considerate ca unităţi simbolice, construcţiile gramaticale dezvăluie existenţa unor scheme sau inventare structurale, mai simplu spus, a unor tipare dobîndite de vorbitor ca urmare a experienţelor sale de cunoaştere şi comunicare verbală. Între unităţile simbolice şi schemele structurale se instituie relaţii de categorizare. Distincţia primară care se realizează este între *nominale* şi *relaţionale*, adică între unităţi simbolice care profilează 'lucruri' şi cele care profilează 'relaţii'. Astfel, în propoziţia *Mihai cîntă*, verbul *cîntă*, care, potrivit gramaticii tradiţionale, îndeplineşte funcţia de predicat, în gramatica cognitivă este considerat un *relaţional*, pentru că verbul *a cînta* presupune existenţa unui *cîntăreţ*. Mai departe, nominalul *Mihai* (considerat ca subiect în gramatica tradiţională) este interpretat ca argument al relaţionalului, în sensul că *Mihai* „umple" rolul de *cîntăreţ* pe care îl presupune sfera lui *a cînta*. În *semantică*, diferenţele cel mai clar conturate faţă de orientările tradiţionale sunt: 1) considerarea înţelesului din perspectivă *conceptualistă* (sensul este de natură conceptuală) şi *enciclopedică* (sensurile sînt adesea analizate ca puncte de acces ce reliefează existenţa unor reţele cognitive), 2) categorizarea semantică nu se mai dezvoltă pe bază de trăsături necesare şi suficiente, aşa cum se procedează în semantica de factură structuralistă, de pildă, prin descrierea sensului ca fascicul de trăsături semantice, ci prin caracterul prototipic (central, primar) sau marginal al înţelesurilor, ceea ce înseamnă că problema înţelesurilor nu mai este judecată din punct de vedere static, descriptiv, ci dinamic, evolutiv şi 3) în contrast cu orientările semantice interesate de raporturile logico-abstracte între sensuri considerate ca entităţi stabile, comune vorbitorilor, semanticile cognitive se raportează la uz. Cele mai bine conturate orientări semantice de factură cognitivistă sînt *teoria metaforei conceptuale*, dezvoltată de George Lakoff, potrivit căreia sistemul conceptual uman este, în esenţă, metaforic, ceea ce face ca actul de conceptualizare să presupună înţelegerea unei entităţi conceptuale în termenii altei entităţi conceptuale, *teoria spaţiilor mentale*, dezvoltată de Gilles Fauconnier, potrivit căreia sensurile pot fi descrise ca actualizări ale proceselor cognitive oglindite de relaţiile între elementele constitutive ale unor modele mentale, şi *teoria integrării conceptuale*, propusă de Gilles Fauconnier şi Mark Turner, dezvoltată

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

reflectare a lumii realului şi se constituie în bază a funcţiei de transformare a realităţii. Funcţia esenţială a limbii este cea de *comunicare* între membrii aceleiaşi comunităţi. Acesteia îi este, însă, imanentă funcţia cognitivă, care implică formularea şi exprimarea gîndirii. Fără să-şi anuleze specificul, funcţiile limbii şi ale gîndirii se sprijină reciproc, provocînd permanente schimbări de roluri. Gîndirea stimulează limba. Limba organizează gîndirea. Dezvoltîndu-se în strînsă legătură cu realitatea obiectivă, funcţia principală a gîndirii, componentă de bază a conştiinţei umane, funcţia *cognitivă* încoronează funcţia de reflectare a realităţii, în baza unui proces de abstractizare şi generalizare. Acest proces este, însă, vital condiţionat de formularea şi exprimarea gîndirii prin limbă. Funcţia de cunoaştere, apoi, rămîne închisă în limitele activităţii cerebrale individuale, dacă nu se socializează. Prin funcţia de comunicare a limbii se materializează şi se stimulează gîndirea o dată cu obiectivarea ei. Chiar funcţia de transformare a realităţii, derivînd din cea cognitivă, se poate realiza numai în baza funcţiei de comunicare a limbii. Se înţelege din aceasta că limba devine instrumentul fundamental al gîndirii, o dată cu mutaţii esenţiale intervenite în funcţiile ei. Funcţia centrală, de comunicare, devine şi una de cunoaştere. Evident că între cunoaşterea logică şi cunoaşterea lingvistică nu există suprapunere ci împletire şi continuitate. Prin gîndire se realizează o cunoaştere directă nemijlocită, dar orientată de limbă; gîndirea umană este discursivă. Prin limbă cunoaşterea este *mediată* de gîndire dar nu exclusiv, întrucît intervine şi cunoaşterea afectivă.

La nivelul *gîndirii*, cunoaşterea este, de regulă, subiectivă; prin limbă, cunoaşterea este obiectivă.

Deosebirea este, însă, mai mult teoretică şi, în orice caz, extrem de labilă, de vreme ce fundamentală naturii umane îi este gîndirea lingvistică. Prin aceasta nu trebuie să se înţeleagă că gîndirea lingvistică (discursivă) este şi unica, ci doar că este singura universală. Gîndirea imagistică, nelingvistică, este o dimensiune specifică unei anumite categorii umane, creatorii de artă, şi unui anumit moment, cel al contactului cu o

pentru a descrie procesele active, spontane şi efemere de conceptualizare, care se manifestă permanent în procesul de comunicare verbală.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

operă de artă. Dar şi în aceste cazuri ea este doar o facultate secundă, care nu poate substitui gîndirea lingvistică în orice moment al relaţiilor cu lumea obiectivă şi interumane.

2. Atît corespondenţele, cît şi diferenţele de structură dintre limbă şi gîndire îşi au originea în natura şi funcţiile lor, în ritmurile lor de dezvoltare.

Natura gîndirii este ideală, a limbii este materială, de fapt, ideală şi materială. Prin latura ei ideală, limba face din gîndire componenta fundamentală (nu unică) a conţinutului ei. În constituirea acestuia se întîlneşte funcţia gîndirii de reflectare a lumii cu funcţia limbii denominativă (cognitivă), de formulare şi exprimare a gîndirii. Procesul de abstractizare şi generalizare nu este posibil în afara împletirii celor două funcţii. Prin această împletire funcţională gîndirea se socializează; reflectarea realităţii devine, prin intermediul conceptelor care prind contur numai datorită limbii, din individuală, socială. Prin latura ei materială, apoi, limba face gîndirea transmisibilă, obiectivînd cunoaşterea. Natura dublă a limbii poartă în sine cauzele discontinuităţii paralelismului cu gîndirea. Funcţia de comunicare, înscrisă pe latura materială, care domină, *lingvistic*, latura ideală, pune raportul dintre individual şi social, subiectiv şi obiectiv sub semnul neconcordanţei şi al unei permanente dinamici.

Gîndirea, fiind în contact nemijlocit cu lumea obiectivă, este mai mobilă decît limba şi urmează mai îndeaproape schimbările din realitatea obiectivă. Mai mult, prin funcţia de transformare a realităţii, gîndirea anticipă şi pregăteşte dezvoltarea realităţii. Fenomenul este favorizat şi de natura ei ideală şi subiectivă, mai deschisă spiritului de creativitate umană.

Prin condiţia ei esenţială de instrument de comunicare între membrii unei societăţi, atît în sincronie, cît şi în diacronie, şi intrînd în contact cu realitatea doar prin intermediul gîndirii (al conştiinţei, în sens larg), limba rămîne în urma şi a evoluţiei lumii obiective – şi, implicit a societăţii –, şi a dezvoltării gîndirii. Ritmul propriu de dezvoltare îi este apoi încetinit de natura ei materială sau, mai exact, de îmbinarea laturii materiale cu cea ideală într-un raport de necesitate chiar dacă nu de condiţionare obligatorie.

În această asimetrie de ritmuri evolutive, gîndirea impune limbii o permanentă neconcordanţă dar şi neîntrerupte tentative de reducere a dife-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

renţelor. În cadrul caracterului particular al unităţii dialectice dintre limbă şi gîndire, atribute specific-umane ca atare, dar ipostaze ale aceleiaşi activităţi cerebrale, procesul devine interior limbii, concentrîndu-se într-o unitate, de asemenea dialectică, între laturile ideală şi materială ale limbii. Evoluţia gîndirii, în legătură cu dezvoltarea realităţii obiective, determină mutaţii în latura ideală a limbii, care provoacă schimbări în desfăşurarea corelaţiei cu latura materială, urmată de modificări în structura materială a limbii. Natura limbii se relevă, aşadar, mult mai complexă decît natura gîndirii, ceea ce are implicaţii asupra organizării sale interne.

*
* *

În afara gîndirii, procesul comunicării şi cunoaşterii nu este posibil. Este adevărat că nu toate nivele limbii se situează în amîndouă planurile sale, semantic şi al expresiei, dar limba este în permanenţă materială şi ideală. Se înţelege de aici că latura materială nu e totuna cu planul expresiei, iar latura ideală nu se suprapune planului semantic. Dacă latura materială „se confundă" cu perceperea complexului sonor concret al unui enunţ lingvistic (cuvînt, propoziţie etc.), latura ideală nu caracterizează numai elementele lingvistice dotate cu conţinut semantic. *Fonemul* se realizează material într-un *sunet* avînd diverse caracteristici perceptibile senzorial: timbru, intensitate, înălţime, durată sau sonoritate, caracter exploziv etc. Component al laturii ideale a limbii, fonemul este o *imagine acustică*, rezultînd dintr-un proces de generalizare şi abstractizare, prin care gîndirea reflectă realitatea materială a sunetului. La acest nivel, fonetic-fonologic, raportul dintre limbă şi gîndire este dominat de aspectul social prin desfăşurarea funcţiei de comunicare a limbii. Realitatea obiectivă asupra căreia se exercită funcţia gîndirii de reflectare este închisă acum în chiar materialitatea limbii.

La nivel fonetic, limba şi gîndirea se găsesc asociate în realizarea şi identificarea unităţilor minimale circumscrise celei de-a doua articulaţii. Raportul dintre ele este implicit şi unidimensional: oricărui sunet îi cores-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

punde o imagine acustică, aceeaşi pentru întreaga comunitate socio-lingvistică, indiferent de realizările sale material-concrete.

La celelalte nivele, *lexical* şi *gramatical*, însă, se desfăşoară o reţea foarte complexă de relaţii, convergente şi divergente totodată, cu structura gîndirii, atît în interiorul unităţii dialectice dintre latura materială şi cea ideală a limbii, cît şi numai în planul ei semantic. Gîndirea îşi constituie structura specifică în raport direct cu realitatea obiectivă, pe care o reflectă în tentativa de a o înscrie în sfera cunoaşterii. Se întîlneşte în aceasta cu funcţia denominativă a limbii în tentativa acesteia de realizare a comunicării cunoaşterii. Zona de convergenţă va fi conturată de spaţiul de întîlnire dintre funcţia denominativă a limbii şi funcţia de reflectare a gîndirii. Zonele de divergenţă vor fi conturate de raporturile specifice în care aceste funcţii se realizează: gîndirea intră în raport cu realitatea obiectivă; limba are implicit raportul dintre planul ei semantic şi planul expresiei.

La nivel lexical

Nivelul lexical al limbii se caracterizează printr-o autonomie doar relativă, împletindu-se, în procesul comunicării, în mod frecvent, cu nivelul gramatical. Considerat, însă, în afara acestei împletiri, nivelul lexical reprezintă primul grad de abstractizare în denumirea lingvistică a lumii realului, interpretată în elementele sale alcătuitoare şi „ignorîndu-i-se" relaţiile în care acestea sînt prinse. Este mediat de primul grad al reflectării prin gîndire.

Unitatea lexicală minimală, cu autonomie semantică, derivînd din exercitarea funcţiei denominative a limbii şi din subordonarea faţă de funcţia de comunicare, este *cuvîntul*. Unitatea minimală de gîndire, derivînd din exercitarea funcţiei de reflectare a realităţii, este *noţiunea*. Procesul de generalizare şi abstractizare se încheie în noţiuni prin intermediul aceleiaşi funcţii denominative a limbii, concentrată în cuvînt.

Noţiunea şi *cuvîntul* sînt două categorii care se implică una pe alta (în sensuri reversibile: noţiunea determină, prin însăşi activitatea de gîndire, naşterea cuvîntului; cuvîntul dirijează constituirea noţiunii, o

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

conturează şi-i acordă independenţă faţă de obiect), dar care sînt *asimetrice*. Noţiunea este o categorie ideală care trimite spre un obiect material. Cuvîntul este o categorie duală, reprezentînd unitatea dialectică dintre o latură ideală: *sensul* şi una materială: *expresia*.

Raportul dintre *limbă* şi *gîndire* se circumscrie atît *sensului* cuvîntului, cît şi *expresiei* sale, dar cele două laturi îi condiţionează în mod diferit desfăşurarea. Prin ceea ce o situează la nivelul fonetic al limbii, expresiei – un lanţ de foneme – îi corespunde, în planul gîndirii, o imagine acustică, *ideală* şi *socială*, complexă. Prin ceea ce o situează la nivel lexical, pe lîngă asimetria generală, pe care o provoacă raportului dintre limbă şi gîndire, expresia sonoră (componenta materială a planului mai complex al expresiei) introduce asimetrii şi în interiorul raportului dintre noţiune şi sens:

- expresia depăşeşte limitele unui singur cuvînt, considerat ca unitate minimală, limitată formal de două spaţii libere care îl încadrează, în timp ce sensul este unul singur şi corespunde unei singure noţiuni; e cazul locuţiunilor, în structura cărora cuvintele îşi dizolvă sensurile individuale într-un sens unic, de sinteză: *a şterge putina*, *aduceri aminte*, *care mai de care*, *farsi largo* ('a-şi croi drum'), *darsi a gambe* ('a-şi lua picioarele la spinare'), *prendre la clef des champs* ('a şterge-o');
- cuvintele alcătuind planul expresiei îşi păstrează fiecare sensul propriu, dar toate sensurile colaborează la formularea şi exprimarea unei singure noţiuni, pentru care limbii îi lipseşte termenul unic care să-i poată desemna toate componentele rezultînd din reflectarea realităţii obiective; este cazul cuvintelor compuse: *aparat de fotografiat*, *floarea soarelui*, *mangiadischi*, *girasole*, *φιλόσοφος* (= „iubitor de înţelepciune" < *φίλος* – iubitor + *σοφία* – înţelepciune).

Raportul dintre *noţiune* şi *sens* nu este nici de confundare, nici de concordanţă perfectă. Noţiunea şi sensul, chiar dacă par să se suprapună uneori – în cazul termenilor tehnici mai ales, care dezvoltă un sens unic, cel „noţional": *filament*, *bielă*, *apicultor* etc. –, sînt diferite nu numai prin origine, dar şi prin natura categorială. *Noţiunea* este o categorie a gîndirii, în procesul de reflectare, şi un operator totodată, în procesul de cunoaş-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

tere, implicînd un raport în sens unic, între subiectul care percepe lumea şi lumea percepută, obiectivă. Noţiunea este impusă de un obiect privit din perspectiva clasei sale. *Sensul* este rezultanta mai multor relaţii: cu noţiunea, care-i mediază limbii contactul cu realitatea, după ce limba i-a dirijat constituirea, cu alte elemente ale conştiinţei, aflată în contact cu realitatea, cu alte cuvinte, din inventarul limbii, cu cuvintele vecine din structura enunţului.

Între coordonatele acestor deosebiri dintre noţiune şi sens, categorii corelative, divergenţele dintre ele relevă mai pregnant atît autonomia, cît şi condiţionarea lor reciprocă, prin asocierea într-o unitate dialectică esenţială pentru funcţionarea cuvîntului ca element de reflectare, cunoaştere şi comunicare în acelaşi timp;

- sensul cuvintelor nu corespunde totdeauna unei noţiuni, nu este totdeauna *noţional*. Există o serie de cuvinte care exprimă stări afective, *interjecţiile* şi altele care s-au instrumentalizat, devenind, prin desemantizare, instrumente gramaticale: articolul, unele conjuncţii şi prepoziţii (*să* de la conjunctiv, *pe* de la acuzativul personal etc.), unele adverbe (*mai* de la comparativ etc.), unele verbe auxiliare şi semiauxiliare. Există o serie de cuvinte care exprimă *relaţii*: sensul lor corespunde unui proces de abstractizare dar nu prin reflectarea unor obiecte, ci a raporturilor dintre obiecte: prepoziţii şi conjuncţii. Exprimă noţiuni diferite substantivul, adjectivul, adverbul, verbul[3] etc.;
- sensul cuvintelor se înscrie într-o sferă mult mai complexă decît noţiunea. Limba se află în raport nu numai cu gîndirea, dar cu conştiinţa în ansamblu şi tot ce se reflectă în conştiinţă trece şi în limbă. Sensul cuvîntului e de fapt un fascicul de sensuri, în care sensul noţional este încadrat de altele, derivate sau figurate. Cuvîn-

[3] În concepţia lui Gh. Ivănescu, situat pe poziţia gramaticii logiciste, numai substantivul exprimă noţiuni (în gramaticile de orientare logicistă, se atribuie caracter noţional şi verbului *a fi*), în timp ce verbul, adjectivul, numeralul exprimă doar note din conţinutul noţiunii. *Cf.* studiul *Gramatica şi logica. I. Structura gîndirii ca factor primar al structurii morfologice a limbii*, A. U. T., I, 1963, p. 259-267.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

tul devine astfel expresie – mediată –, nu numai a realității obiective, dar şi a istoriei ei şi a atitudinii subiectului vorbitor față de ea, a viziunii unei comunități lingvistice asupra lumii.

La nivel gramatical

Nivelul gramatical al limbii reprezintă cel de-al doilea grad de abstractizare în exprimarea lingvistică, în legătură cu al doilea grad de reflectare, prin gîndire, a lumii realului: interpretarea raporturilor dintre obiecte. Relațiile dintre limbă şi gîndire, tot convergente şi divergente în acelaşi timp, se concretizează aici în (1) raporturile dintre *categoriile logice* şi *cele gramaticale* şi în (2) raporturile dintre *judecată* şi *propoziție*.

1. Categoriile logice derivă din reflectarea, la un grad superior de abstractizare, a raporturilor dintre componentele realității precum şi a proprietăților relevate în (şi prin) aceste raporturi. Sînt un al doilea operator, prin care funcția de cunoaştere a gîndirii pătrunde în esența dinamicii şi organicității realității obiective, a întregii sale complexități. Prin funcția denominativă a limbii, de formulare şi exprimare a gîndirii în procesul de interpretare a realității ontologice, categoriile logice primesc expresie lingvistică, determinînd constituirea sensurilor gramaticale. Împletirea sensului lexical cu cel gramatical acordă cuvîntului autonomie maximă.

Raportul dintre categoriile logice şi cele gramaticale se caracterizează printr-un paralelism mai accentuat decît cel dintre noțiune şi cuvînt, dar e departe de a fi absolut (cum credea gramatica logicistă). Structura dual ă a limbii (materială şi ideală) provoacă şi aici situații de asimetrie. Caracterul nemotivat în mod necesar şi absolut al relației dintre planul expresiei şi planul semantic face ca unor categorii logice, în general universale datorită naturii universale a gîndirii umane, să le corespundă, în diverse limbi şi chiar în interiorul aceluiaşi idiom, expresii diferite, care pot depăşi nivelul gramatical (se pot înscrie la nivel lexical), ceea ce are implicații asupra profilului însuşi al categoriilor gramaticale.

Dar paralelismul rămîne relativ chiar în plan semantic. Categoriile gramaticale se constituie în baza categoriilor logice, întrucît limba

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

reflectă şi denumeşte realitatea prin intermediul gîndirii, dar nu se confundă cu ele. În organizarea internă a categoriilor gramaticale are rol important faptul că limba intră în raport cu gîndirea şi cu realitatea prin intermediul conştiinţei, din sfera căreia gîndirea este doar o componentă, esenţială, preponderentă, dar nu singura. Se mai adaugă apoi diferenţa de ritm dintre evoluţia cunoaşterii, prin gîndire, şi evoluţia limbii.

În dezvoltarea sensurilor gramaticale, pe lîngă exprimarea – prin intermediul categoriilor logice – a raporturilor din lumea obiectivă, mai intervin şi alţi factori, unii subiectivi, derivînd din specificul desfăşurării procesului de comunicare: subiectul vorbitor şi interlocutorul său, circumstanţe ale vorbirii, momentul, spaţiul etc. *Timpul* gramatical diferă de categoria logică a timpului tocmai prin intervenţia perspectivei momentului desfăşurării comunicării. *Modul* verbal este o categorie gramaticală determinată exclusiv de raportul dintre subiectul vorbitor şi realitate; nu corespunde, de aceea, unei categorii logice ş.a.m.d.

Categoriile gramaticale nu rămînd indiferente la viziunea despre lume şi viaţă specifică unei anumite comunităţi socio-lingvistice (în unele limbi – cele mai multe din grupa indo-europeană – *numărul* se structurează într-o opoziţie binară: *singular-plural*, în altele, paleoslava, de exemplu – elementele de opoziţie sînt trei: *singular-dual-plural*), şi nici nu sînt autonome faţă de întreaga structură a unei anumite limbi. Profilul unor categorii depinde de profilul şi dezvoltarea altora. Limba română, de exemplu, cunoaşte o amplă dezvoltare a timpului verbal, dar o extrem de slabă reprezentare morfologică a aspectului. Limba rusă, dimpotrivă, dezvoltă mai mult categoria gramaticală a aspectului şi mai puţin categoria timpului. În această corelare intercategorială şi specificitate, un rol activ însemnat are planul expresiei, care poate stimula sau, dimpotrivă, frîna dezvoltarea unor categorii.

2. Convertirea procesului de reflectare în unul de cunoaştere complexă se realizează prin *judecăţi* despre realitatea obiectivă, formulate şi exprimate lingvistic prin *propoziţii*.

Cîtă vreme raportul se stabileşte între limbă, care-şi suprapune funcţiile de comunicare şi de cunoaştere, şi gîndire doar, care trece, prin funcţia de reflectare, la cea de cunoaştere, *judecata*, operator fundamental în

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

procesul cunoaşterii umane, se poate confunda cu planul semantic al *propoziției*, unitate sintactică fundamentală în procesul de cunoaştere şi comunicare deopotrivă. Cînd raportul, însă, se extinde de la gîndire la conştiinţa în ansamblul ei – ceea ce se întîmplă în mod frecvent –, asimetriei rezultînd din natura duală a limbii i se adaugă neconcordanţele chiar între planul semantic al propoziției, mai complex, şi structura logică a judecății.

Dacă este adevărat că orice judecată se formulează şi se exprimă printr-o propoziție şi numai în cadrul ei, nu este la fel de adevărat că orice propoziție exprimă o judecată. Exprimă judecăți şi numai judecăți doar propozițiile al căror conținut semantic reflectă raportul strict dintre limbă şi gîndire: este cazul propozițiilor enunțiative obiective, care formulează judecăți afirmative sau negative despre realitatea reflectată în planul gîndirii.

Întrucît nici nu afirmă, nici nu neagă nimic, nici propozițiile interogative, nici cele imperative şi nici cele optative nu exprimă judecăți, ci doar atitudinea subiectului vorbitor față de realitate; el se interesează de existența sau inexistența unor componente şi a unor raporturi între componentele lumii obiective, despre proprietățile lor, sau vrea să provoace o serie de raporturi. Aceste propoziții pot presupune judecăți-punct de plecare, dar care, nefiind formulate lingvistic, nu au existență obiectivă. Conținutul semantic al propozițiilor interogativ-retorice sau al celor exclamative asociază afirmației sau negației logice alte componente, extralogice, care reflectă reacțiile subiectului vorbitor la realitatea obiectivă.

Din specificul organizării limbii – interacțiunea între nivele (nivelul lexical îşi relevă în mod frecvent un rol activ asupra celorlalte nivele) şi categorii (categoriile morfologice se impun celor sintactice şi invers), ca şi interacțiunea dintre cele două planuri (planul expresiei se impune adesea planului semantic, dar sensul poate fi şi invers) – şi în legătură cu particularități ale desfăşurării procesului de comunicare, derivă frecventele neconcordanțe între structura lingvistică a propoziției şi structura logică a judecății.

Orice judecată se dezvoltă între doi poli, organizați ierarhic: *subiectul* şi *predicatul*, situați în raport de afirmare sau negare prin *copulă*, condiție fundamentală a judecății. Propozițiile enunțiative obiective, bimembre,

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

reflectă această structură. De aici, extinzînd, prin generalizare, structura judecăţii la structura oricărei propoziţii, indiferent de conţinutul ei semantic şi indiferent de limbă, gramatica logicistă a pus sub semnul universalităţii şi structura sintaxei, impunînd, de la Aristotel încoace, şi terminologia din logică şi definirea conceptelor de bază. În realitate, fără a infirma caracterul cvasiuniversal al structurii de bază a propoziţiei, atunci cînd reprezintă unitatea fundamentală a limbii în desfăşurarea funcţiei de formulare a gîndirii, limbile îşi organizează structuri specifice care, prin intervenţia elementelor extralogice, în planul conţinutului, şi prin latura materială, a planului expresiei, nu se confundă cu structura judecăţii, uneori nici măcar nu o secondează.

Structura binară a judecăţii poate rămîne implicită, dacă o permit sau condiţiile desfăşurării comunicării, sau ansamblul complex al enunţului lingvistic. Rămîn în afara organizării în subiect şi predicat cuvintele-propoziţii, de tipul – *Da!*, *Fireşte* etc. Suficiente în ele înseşi, aceste propoziţii sînt neanalizabile. Datorită conţinutului lexical al verbului, propoziţiile impersonale sînt monomembre; sînt constituite numai din predicat, subiectul rămînînd exterior limbii: *Plouă*. Conţinutul lexical al verbului-predicat sau anumite categorii gramaticale care-i modifică proprietăţile pot determina dezvoltarea unor contradicţii între categoriile sintactice şi cele logice. Subiectul gramatical nu se confundă cu subiectul logic, atunci cînd verbul predicat exprimă, lexical, stări fiziologice sau psihice: *Mi-e foame*, *Mi-e dor*, sau cînd se află la diateza pasivă: *Profesorul este apreciat de elev*.

B. Limbă şi societate

Relaţia dintre limbă şi societate este de accentuată şi activă reciprocitate în epoca preistorică a devenirii umane. Ulterior, în perioadele istorice, cîştigă în preponderenţă sensul *societate-limbă*. În interiorul acestui raport, limba îşi constituie şi relevă condiţia de fenomen social, impunîndu-şi totodată specificul. Ca facultate categorială, ca limbaj, este o dimensiune definitorie a omului-fiinţă socială. Ca sistem de semne, con-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

venţionale şi convenţionalizate, adunate într-o paradigmă, în parte închisă, în parte deschisă, este un instrument la dispoziţia unei întregi societăţi.

Ca dimensiune specifică a omului-specie biologică superioară, limbajul îşi datorează existenţa societăţii în aceeaşi măsură în care aceasta este ea însăşi condiţionată de limbă, pe fondul apariţiei şi dezvoltării unei conştiinţe sociale şi lingvistice.

Ca sistem de semnale, mai întîi, şi de semne instrumentalizate devenite paradigma unui preidiom la început, a unui idiom apoi, limba îşi datorează existenţa şi structura specifică unei anumite etape în dezvoltarea societăţii umane în general, a unor anumite societăţi umane. Evenimentele din istoria societăţii au implicaţii asupra istoriei limbii şi se reflectă în limbă.

Esenţa socială a limbii este dată de (1) originea limbajului vocal-articulat, în strînsă legătură cu dezvoltarea gîndirii, şi a limbilor istorice, în strînsă legătură cu istoria societăţii umane; (2) funcţiile pe care le dezvoltă în desfăşurarea comunicării lingvistice; (3) ipostazele ei, ca moduri de a fi ale limbajului uman; (4) dependenţa relativă, de societate, de dezvoltarea materială şi spirituală a unei *anumite* comunităţi socio-lingvistice.

(1). *Originea limbajului*

Fără să fie o problemă propriu-zis lingvistică, *originea vorbirii* interesează lingvistica, fie şi numai prin aceea că orice ştiinţă urmăreşte fenomenul pe care şi l-a luat ca obiect de cercetare, de la începuturile sale, căutînd să-i cunoască izvoarele, cauzele, condiţiile apariţiei, formele prime de manifestare.

Întrebarea este, de fapt, o componentă a problemei mai generale a originii omului, căreia îi caută rezolvarea filozofii, antropologii, fiziologii, psihologii, sociologii etc. În funcţie de condiţiile culturale în care se afirmă, de gradul de dezvoltare a cunoaşterii, de poziţia filozofică sau ştiinţifică, opiniile despre originea vorbirii s-au înscris de multe secole, fie într-o viziune teist(ic)ă, fie într-una de ateism, fie într-o concepţie

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

idealistă, în diverse variante, fie într-una materialistă, de asemeni, în mai multe variante.

*
* *

Problema are mai multe aspecte, în strînsă legătură între ele, dintre care unele se îndepărtează de sfera de preocupări a lingvistului, iar altele se apropie. Între aceste multiple aspecte, două sînt fundamentale: 1. cauza primă a apariţiei limbajului, întrebare mai puţin lingvistică; 2. formele primare de manifestare a limbajului uman, aspect interesînd în mod deosebit lingvistica.

Ipoteze privind originea limbajului

Cele mai vechi ipoteze privind originea limbajului uman sînt cele mitologice şi teologice şi stau în legătură mai mult cu primul aspect. Cauza limbajului este considerată exterioară omului: ea se află în fiinţe superioare sau în natura însăşi a lucrurilor. La egipteni, zeul Thot este creatorul şi stăpînitorul scrierii. El este în acelaşi timp zeu al magiei şi al verbului divin, al cuvîntului-creator al universului. La accadieni, scrisul e dăruit oamenilor de omul-peşte Oès (sau Oanès), care-i învaţă totodată artele, ştiinţa şi tehnica. În acelaşi timp, însă, regele asirian Sardanapal atribuie originea scrisului unui fiu al zeului Mardank. La vechii hinduşi, limba este creată de zeul Indra sau de Brhspati, care dau nume lucrurilor. În religia lui Zoroastru, limba este creată de Ormuzd, spirit al binelui. A venit apoi Ahriman, spiritul răului, care a încurcat limbile. Evreii popularizează legenda turnului Babel. În religia creştină, originea limbii este divină, oscilîndu-se, însă, între două idei, amîndouă reflectate în Biblie:

1. Dumnezeu a creat lumea şi a dat nume componentelor ei: „5. Dumnezeu a numit lumina zi, iar întunericul l-a numit noapte… 8. Dumnezeu a numit întinderea cer… 10. Dumnezeu a numit uscatul pămînt, iar grămada de ape a numit-o mări.” (*Vechiul Testament*. *Geneza*).

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

2. Dumnezeu a creat lumea şi omul, înzestrîndu-l pe acesta din urmă cu capacitatea de a numi obiectele şi fenomenele: „19. Dumnezeu a făcut din pămînt toate fiarele cîmpului şi toate păsările cerului; şi le-a adus la om, ca să vadă cum are să le numească; şi orice nume pe care-l dădea omul fiecărei viețuitoare, acela îi era numele. 20. Şi omul a pus nume tuturor vitelor, păsărilor cerului şi tuturor fiarelor cîmpului." (*Vechiul Testament. Geneza*).

Teoria originii divine a limbii străbate întreg Evul Mediu şi secolele următoare, fiind însă cu timpul contracarată tot mai mult de alte teorii, imanente, empirice, materialiste. De altfel, chiar în filozofia greacă, problema este relativ scoasă de sub orizontul mitologiei sau teologiei. *Nomotet*-ul din concepția lui Platon, asimilat unui principiu demiurgic, poate fi – şi a fost – interpretat ca spirit al colectivității, care creează şi reglementează limba (comunicarea).

De fapt, filozofii greci sînt mai mult preocupați de natura raportului dintre *nume* şi *obiect*. Prin modul deosebit de abordare şi gîndire a acestui raport, se constituie cele două cunoscute teorii imanente, una socială, alta asocială. Cea dintîi, teoria *convenției*, acordă rol activ societății umane. Poziția cea mai avansată şi orientată în sensul interpretării cauzalității apariției limbii o au, la greci, Diodor din Sicilia iar, la romani, Vitruvius şi Lucretius (sec. I î.e.n.). Istoricul grec, autor al unei *Biblioteci istorice*, vede apariția limbii în interiorul unei comunități, constituită de oameni primitivi pentru a se apăra împotriva agresivității mediului înconjurător. Aceeaşi idee, materialistă, o exprimă poetul latin Lucretius (cca. 98-55 î.e.n.), în poemul epicureic *De rerum natura*: „Natura l-a împins pe om să scoată/ Şi variile sunete ale limbii:/ Nevoia dete lucrurilor nume/ Cam tot aşa cum neputința vorbei/ Îndeamnă pe copii să facă semne/ Şi lucrurile să le-arate numai/ Cu degetul"[4]. El respinge originea exterioară sau individuală (printr-un individ uman superior dotat) a limbii cu argumente logice: „De-aceea este-o nebunie a crede/ Că cineva a dat la lucruri nume/ Şi că de la acela ceilalți oameni/ Au învățat întîiele cuvinte./ De ce

[4] Lucrețiu, *Poemul naturii*, traducere de T. Naum, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1965: 306.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

să fi putut acela numai/ Să le însemne toate cu cuvinte/ Şi să rostească sunetele limbii,/ Pe cînd ceilalţi n-ar fi putut-o face?/ Şi dacă ceilalţi oameni între sine/ Mai înainte încă nu vorbise,/ Putea să aib-acela vreo idee/ Despre folosul vorbei?"[5].

Renumitul arhitect roman Vitruvius intuieşte, chiar dacă într-o viziune naivă, rolul activităţii în comun în stimularea limbajului: oamenii au întrebuinţat pentru prima dată în scopul comunicării sunetele emise din instinct cînd s-au adunat în jurul aceluiaşi incendiu într-o pădure, o dată cu trecerea de la spaimă la senzaţia de cald şi la plăcere: „Odată, într-un loc oarecare, copacii înghesuiţi şi bătuţi de vînt şi de furtună, frecîndu-şi ramurile au iscat foc. Înspăimîntaţi de furia flăcărilor, cei din jurul focului aceluia au fugit.

Pe urmă, făcîndu-se linişte şi venind mai aproape, ei îşi dădură seama cît de plăcută era pentru corpuri căldura focului şi, adăugînd lemne şi întreţinîndu-l, au atras prin aceasta şi alţi oameni, cărora, făcîndu-le semne, le arătau ce foloase trăgeau de pe urma lui.

În asemenea întîlniri, oamenii emiteau tot felul de sunete, care, repetate zilnic, au ajuns să formeze cele dintîi cuvinte.

Numind în felul acesta lucrurile cele mai uzuale, oamenii începură întîmplător să vorbească şi astfel au creat graiul între ei.

Deci, prin descoperirea focului, se născu dintru început la oameni gruparea, adunarea şi convieţuirea"[6].

Începînd cu secolul al XVII-lea, punctul de vedere transcendent nu mai depăşeşte decît cu totul sporadic lumea bisericii. Lupta se dă acum între teoriile naturalist-individualiste şi teoriile sociale, iar punctul de vedere social se instaurează mereu mai dominator o dată cu afirmarea tot mai hotărîtă a materialismului filozofic care caracterizează concepţia enciclopediştilor francezi, precum şi filozofia engleză (Hobbes, J. Locke) din acea vreme.

Teoriile individualiste au puţină pondere; între acestea, teoria, nu total desprinsă de viziunea transcendentală, care pune apariţia limbajului

[5] Lucreţiu, 1965: 307.
[6] Vitruviu, *Despre arhitectură*, Bucureşti, 1964: 69.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

pe seama unui *miracol*. Nu este departe de aceeaşi orientare neştiinţifică nici teoria *invenţiei*, care atribuie crearea limbajului unor indivizi excepţional dotaţi (susţinută de D. Tiedemann şi chiar de Herder).

Secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea se caracterizează prin cele mai multe şi mai diverse teorii despre originea limbajului, problemă centrală în epocă. Preocuparea devenise atît de obsedantă şi de net prevalentă în sfera investigaţiilor lingvistice, încît *Societatea de lingvistică*, înfiinţată la Paris în 1866, simte nevoia să avertizeze că nu se vor mai admite comunicări privitoare la originea limbii, pe care nu o consideră o problemă lingvistică.

Orientarea diferitelor teorii stă în legătură cu dezvoltarea ştiinţelor şi a filozofiei.

Teoriile *biologice* şi *antropologice*, în general asociate, se situează în cadrul evoluţionismului, prezentînd, însă, fiecare orientări diverse, atît în ceea ce priveşte interpretarea cauzelor directe care au dus la apariţia limbii, cît şi în ceea ce priveşte rolul acordat componentei sociale.

Teoria *mişcărilor şi sunetelor expresive* (sau teoria *pooh-pooh*[7]) pune accentul pe evoluţia naturală. Limbajul s-a constituit din evoluţia lentă a mişcărilor şi sunetelor expresive, spontane şi instinctuale, din nevoia exprimării stărilor emoţionale interioare. Teoria este susţinută de Condillac, Spencer, Darwin, Wundt, Jespersen etc.

Teoria *imitaţiei* (sau teoria *bow-wow*[8]) pune accent pe relaţia dintre individ şi mediu. Limbajul ar fi apărut dintr-o pornire înnăscută a

[7] Max Müller pune în circulaţie această denumire pentru a rezuma controversele legate de originea interjecţională a limbajului verbal. V. *Lectures on the science of language*, vol. I, London, Longman 1864[4], p. 383-387 (n. ed.).

[8] Numele teoriei este dat de Max Müller şi este menit a sugera esenţa dezbaterilor privitoare la originea onomatopeică a limbajului. Pentru o prezentare detaliată a teoriei, v. *Lectures on the science of language*, vol. I, ediţia a patra, Longman, London, 1864, p. 372-382. O a treia teorie, aşa-numita *teorie a rezonanţei*, sau „ding-dong", este prezentată de Max Müller pentru a explica că sunetele articulate au apărut ca reacţie sonoră instinctivă a omului primitiv faţă de provocările de mediu. Pentru detalii, v. Otto Jespersen, *Language. Its Nature, Development and Origin*, George Allen & Unwin Ltd, London, 1928[4], p. 417 (n. ed.).

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

omului primitiv – trăsătură constantă la maimuțele superioare – spre imitație. Sînt imitate atît strigătele emise de animale, cît şi zgomotele naturale. Treptat, aceste sunete, sub influența unui impuls interior de comunicare, se dezvoltă în mişcări sonore inteligibile, tocmai datorită marii asemănări cu realitatea care le-a provocat. Teoria este susținută de Steinthal.

Între social şi biologic se situează teoria *strigătelor de muncă* (sau teoria *yo-he-ho*[9]) susținută de L. Noiré (1828-1889), în *Der Ursprung der Sprache* (1877). Filozoful german accentuează rolul muncii, dar nu în sensul dimensiunii sale sociale. Limbajul uman s-ar fi născut dintr-o pornire firească, spontană, de însoțire a eforturilor musculare prin strigăte ritmice, care dirijau activitatea în comun, şi nu din nevoia de comunicare.

Teoria *predispoziției*, susținută de Humboldt, consideră că, pe o anumită treaptă de dezvoltare, omul a creat limbajul ca urmare a unei forțe spirituale interioare. Între savanții de astăzi, Cl. Levi-Strauss consideră că la baza apariției limbajului stă dezvoltarea creierului uman, care, ca urmare a dezvoltării sale, trebuia să ducă numaidecît la producerea vorbirii.

Prin teoria *contactului* (*Origine et préhistoire du langage*, Paris, 1950), G. Révész dezvoltă o idee asemănătoare: limbajul ia naştere dintr-o tendință fundamentală şi înnăscută omului, dar o pune sub semnul socialului; limbajul apare cînd omul trece de la nevoia de a trăi împreună la aceea de a comunica cu semenii săi.

Între teoriile sociale se situează, în secolul al XVIII-lea, teoria *contractului social*, susținută de englezul Adam Smith (1723-1790) şi de francezul J. J. Rousseau (1712-1778), în continuarea tezei convenției din Antichitate. Dar, dacă teoria convenției rămînea în Antichitatea elină (la Democrit sau Diodor din Sicilia) exclusiv în sfera filozofiei, la J. J.

[9] În expunerea lui Jespersen, aceasta este a patra teorie menită să explice originea limbajului. Acesta ar fi apărut ca urmare a eforturilor musculare susținute din timpul activităților colective, eforturi ce ar fi determinat expirarea aerului din plămîni iar procesul respirator ar fi condus la vibrații diferite ale coardelor vocale. V. Jespersen, 1928: 417 (n. ed.).

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Rousseau, ea trece în filozofia societății. Însemnată prin reliefarea rolului societății în transformarea strigătelor instinctive, din perioada *naturală* a omului, în limbaj articulat, în cea de-a doua perioadă, a *omului social*, teoria sa rămîne greu de susținut sub aspectul raportului limbă-gîndire; e greu de înțeles cum au putut cădea de acord oamenii să-şi construiască (sau să adopte) un mijloc de înțelegere reciprocă, de vreme ce le lipsea acest mijloc, adică limbajul.

Fără să fie lipsite de o bază reală, aceste teorii nu ajung la un răspuns ştiințific datorită caracterului lor unilateral, determinat de absolutizarea unor condiții sau cauze şi ignorarea altora sau, mai exact, de ignorarea cadrului foarte complex în care s-a produs devenirea omului. În apariția limbajului toate aceste cauze au colaborat: dezvoltarea biologică (fiziologică şi psihică), predispoziția înnăscută spre imitație, nevoia de asociere şi de comunicare, dezvoltarea unei forțe superioare interioare etc. Unii dintre factori sînt premise esențiale în apariția limbajului (dezvoltarea biologică), alții sînt cauze (nevoia de comunicare), alții, condiții sau circumstanțe (viața în comun).

*
* *

Facultate fundamental umană, limbajul articulat îşi află originea în însăşi dezvoltarea omului, aceasta determinată în mod hotărîtor de desfăşurarea în comun a vieții şi activității de muncă şi de apărare împotriva agresivității mediului exterior. [Ideea stă la baza concepției marxiste despre apariția limbajului exprimată de Fr. Engels mai ales în *Rolul muncii în procesul transformării maimuței în om*. Munca a avut rolul hotărîtor în strîngerea relațiilor dintre membrii unor comunități umanoide primitive şi tot ea l-a pregătit şi determinat, în interiorul acestor comunități, să treacă la instrumentalizarea sunetelor pe care le emitea în mod instinctual, să le folosească pentru a comunica reciproc: „Perfecționarea muncii contribuia în mod necesar la o tot mai strînsă apropiere între membrii societății, înmulțind cazurile de întrajutorare, de colaborare şi făcîndu-l pe fiecare individ să aibă conştiința limpede a utilității

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

acestei colaborări. Pe scurt, oamenii în devenire au ajuns la un punct cînd *au avut să-şi spună ceva unul altuia*"][10].

Teorii privind primele forme de limbaj

Ideile privind primele forme de manifestare a comunicării lingvistice stau într-o strînsă legătură cu teoriile despre cauza primă a apariţiei sau, mai exact, *devenirii* limbajului uman. Ele se grupează în concepţii opuse, fără a lipsi, însă, punctele de vedere eterogene:

a. teorii *vizuale* (cinetice)
b. teorii *sonore* (auditive)

a. Reprezentanţii teoriilor *vizuale* (J.v. Ginneken, W. Wundt, Pedget, E. Sturtevant etc.) susţin, în esenţă, precedenţa limbajului gestic, în raport cu cel vocal-articulat. La început, omul primitiv a comunicat cu semenii săi prin mimică şi prin gesturi şi numai după aceea valorile gesturilor au trecut, natural, dar mai ales convenţional, în simboluri sonore. Diferenţele dintre opiniile formulate stau în punctul de plecare şi în argumentare şi mai puţin în substanţa însăşi a teoriei.

J. v. Ginneken (*La reconstruction typologique des langues archaïques de l'humanité*, 1939) şi Tchang Tcheng-Ming (*L'écriture chinoise et le geste humain*, 1938) îşi argumentează teoria prin scrierea pictografică şi hieroglifică egipteană, sumeriană şi, respectiv, chineză. Semnele pictografice şi hieroglifele reprezintă nu numai obiecte, dar şi acţiuni. Iar acţiunile sînt sugerate prin gesturi. Din scriere – ea însăşi un limbaj vizual – se dezvoltă apoi limbajul sonor. Ideea este numai la prima vedere ademenitoare. O interpretare exactă, riguros ştiinţifică, aprofundată şi extinsă, infirmă această concluzie. Dezvoltarea *fonogramelor* din *ideograme*, prin abstractizarea acestora dim urmă şi instrumentalizarea lor tocmai din perspectiva unor realităţi sonore, demonstrează că scrierea reflectă un limbaj sonor, apărut şi dezvoltat anterior.

[10] K. Marx, Fr. Engels, *Opere alese*, vol. II, Bucureşti, 1967: 69-70.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

W. Wundt, în primele două volume intitulate *Die Sprache* (1900), din lucrarea sa în zece volume *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythus uns Sitte*, Leipzig, 1900-1920, îşi susţine teoria cu argumente derivînd din evoluţionism: prioritatea funcţiei motrice în raport cu cea fonică, în evoluţia anatomo-fiziologică a omului, caracterul concret şi simplificat al limbajului gestual al surdo-muţilor sau sonor al triburilor „primitive", ca şi al limbajului copiilor. Dar nu s-a putut şi nu se poate demonstra că, în evoluţia activităţii scoarţei cerebrale, funcţia motrice ar fi precedat funcţia lingvistică; alături de alte funcţii ale creierului, ele coexistă şi se dezvoltă în paralel. Dezvoltările sînt, într-adevăr, deosebite, dar cauzele acestor diferenţe sînt greu de identificat. În orice caz, rămîne neîndoielnic că, în desfăşurarea activităţilor în comun, s-au creat condiţii cu totul favorabile dezvoltării funcţiei sonore.

Nedemonstrabilă este şi ideea unor asociaţii de tipul antitezei *simplu*, *concret – complex*, *abstract*, între limbajul surdo-muţilor, pe de o parte, sau al popoarelor neintrate în sfera de dezvoltare a civilizaţiei material-tehnice şi limbajul omului primitiv, pe de alta. Limbajul surdo-muţilor este concret pentru că este vizual şi este vizual, în mod necesar, datorită absenţei simţului auzului în primul rînd. Se cunosc o serie de cazuri în care indivizi nevorbitori *au fost învăţaţi* să vorbească[11].

Concluziile trase din comportamentul triburilor „primitive" sînt infirmate dacă se extinde mult sfera investigaţiei. Este demonstrat, mai întîi, caracterul neştiinţific al corelaţiei stabilite între gradul de civilizaţie (tehnico-materială) şi preponderenţa limbajului gestic. Între poporul italian, de exemplu, şi cel danez nu există nici o diferenţă sub aspectul dezvoltării civilizaţiei tehnice, dar, în timp ce danezii sînt, în general, reţinuţi în gesturi, italienii le întrebuinţează din abundenţă. Explicaţia trebuie căutată în particularităţile temperamentale şi, în nici un caz, nu ar putea argumenta vreo idee despre originea limbajului. Cît priveşte caracterul complex sau rudimentar al limbilor sonore, există triburi al

[11] Vezi Louis Arnauld, *Âmes en prison*, Paris, 1919 şi G. Harry, *Le miracle des hommes*, Paris.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

căror idiom este extrem de complex şi de bine organizat; e cazul limbii pigmeilor în Africa, de exemplu, sau al limbii hotentoților. Diferențele sînt relevante numai în planul vocabularului, dar acestea nu argumentează în nici un fel prioritatea limbajului gestic în istoria constituirii limbajului uman.

Chiar în interiorul teoriei conform căreia „filogeneza repetă ontogeneza", limbajul copiilor nu oferă argumente în sensul derivării limbajului sonor din cel gestic. Gesturile indicative ale copiilor nu sînt niciodată mute. Nedezvoltarea suficientă a scoarței cerebrale şi, în strînsă legătură cu aceasta, a deprinderilor articulatorii (psihice şi fiziologice) îl împiedică pe copil să construiască fraze şi chiar numai cuvinte inteligibile, dar emisiuni sonore el realizează încă de la început.

În sfera teoriei *mişcărilor expresive* (Pedget, între alții), se consideră mai degrabă neargumentată şi neargumentabilă ideea că limbajul sonor s-ar fi dezvoltat din grimasele feței şi ale gurii. Ideii i se asociază, dintre teoriile *imitative*, cea care derivă vorbirea dintr-un complex de mişcări ale gurii care imită suptul; iau naştere astfel *clicurile*, plescăieli cu valoare consonantică. Limbajul sonor se constituie doar în momentul în care, din aceste plescăieli, se dezvoltă un sistem fonetic. În unele limbi africane (din grupul limbilor bantu), sistemul consonantic cunoaşte o serie de foneme „clicante".

În sensul aceleiaşi teorii, americanul Sturtevant deduce limbajul sonor dintr-un sistem inițial de gesturi simulatorde; se mimau acțiuni, invitîndu-se la imitație, din necesitatea „omului" de a-şi înşela semenii.

N. I. Marr (1866-1934) pune primele forme de manifestare a comunicării în legătură cu raporturile religios magice; limbajul era deținut exclusiv de preotul-mag al tribului, care comunica, prin gesturi, cu totemul. Din acest limbaj cinetic, se va dezvolta ulterior limbajul sonor, pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății, cînd aceasta se diferențiază în clase antagonice.

La o investigare mai riguroasă şi mai realistă, teoria priorității limbajului cinetic, oricare i-ar fi variantele, rămîne închisă în sfera unor ipoteze, unele fanteziste, altele numai la prima vedere ademenitoare. [O

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

interpretare logică, dintr-o perspectivă materialist-dialectică, a componentelor esențiale ale devenirii omului ca specie o infirmă].

Derivînd limbajul sonor din cel cinetic, această teorie implică o perioadă, mai întinsă sau mai redusă, de timp de relativă mutenie în istoria umanității. N. I. Marr, de pildă, consideră că limbajul sonor ar fi apărut cam cu 50 000 de ani î.e.n. după o perioadă foarte îndelungată de circa 1 500 000 de ani de comunicare prin gesturi, iar J. v. Ginneken crede că limbajul oral ar fi apărut în jurul anului 3 500 î.e.n., după cca. o mie de secole de limbaj cinetic.

Se pare că în argumentarea priorității limbajului gestic prin referirea la limbajul surdo-muților, se ignoră un fapt esențial: că omul primitiv nu era surd şi că emitea grupuri sonore încă din treapta anterioară pe scara evoluției. În consecință, o întrebare intervine aproape de la sine: cum e posibil ca omul primitiv să nu-şi fi exploatat, sau poate chiar să-şi fi abandonat emisiunile sonore pe care le continua ca moştenire de la maimuțele antropoide? Nu s-ar contrazice astfel însăşi teoria evoluției care presupune tocmai dezvoltări calitativ-superioare ale unor dimensiuni biologice şi funcții specifice speciei-strămoş?

Nu poate fi argumentată nici trecerea – eventual convențională sau eventual prin intermediul scrisului – de la limbajul cinetic la cel sonor de vreme ce între cele două tipuri de semne comunicative nu se pot identifica trăsături comune. Asemănările pe care le semnalează Wundt între limbajul *gesturilor* şi al *cuvintelor* la hotentoți rămîn nesemnificative şi-şi au izvorul în simultaneitatea celor două mijloace de comunicare, nu în succesivitatea lor.

Rămînînd neîndoielnică ideea că vorbirea a apărut în desfăşurarea vieții şi activităților în comun, din nevoia „oamenilor" de a comunica reciproc mai ales în situații de primejdie, teoria cinetică nu poate fi admisă în termenii în care este pusă tocmai pentru dificultățile pe care le-ar fi avut de întîmpinat omul în această direcție. Comunicarea prin gesturi se putea face numai în condiții de vizibilitate suficientă: ziua, la distanțe îndeajuns de reduse, în lipsa unor obstacole, naturale sau artificiale etc.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

b. Teoria *priorității limbajului sonor* este preponderentă în seria opiniilor despre originea limbajului (Aristotel, Platon, Lucreţius, Sf. Augustin, Leibniz, Darwin, Spencer, Herder, G. Vico, Fr. Engels, J. Noiré, Al. Graur, G. Révész etc.). Ea respinge ipoteza derivării cuvîntului din gest, dar nu şi ideea unei coexistenţe încă de la început între cele două forme de limbaj.

În Antichitate, de exemplu, se întîlneşte la Lucreţius: „Ei îşi dădură între ei spre pază/ Copiii şi femeile, spunîndu-şi/ *Prin semne* şi *cu glasuri îngînate*/ Că este drept ca toţi să aibă milă/ De cei neputincioşi”[12] (s. n.). La noi, coexistenţa celor două limbaje o admite Al. Graur[13].

Ideea se întîlneşte şi la partizanii priorităţii gestului, dar este trecută în umbră de teoria precedenţei în timp a limbajului cinetic. Wundt, de exemplu, vorbeşte la un moment dat de dezvoltarea pe căi şi în scopuri deosebite a celor două limbaje: cel gesticular ar fi reprezentat obiecte, cel sonor, derivat din mişcările expresive ale feţei şi gurii, stări emoţionale. Coexistenţa celor două limbaje a fost şi a rămas permanentă, dar s-au dezvoltat în limbaj fundamental numai emisiunile sonore, înnăscute, şi nu gesturile. Cauzele trebuie să fie multiple, unele mai greu de identificat. În orice caz, trebuie să fi avut rol decisiv dezvoltarea într-un anumit sens, principal, a activităţii scoarţei cerebrale, în strînsă legătură cu o serie de factori, între care:

- posibilităţile largi, pe care le ofereau comunicării grupurile sonore, multiple, deja relativ diferenţiate, de care dispunea omul primitiv,
- posibilitatea stabilirii de relaţii, imitative, de exemplu, cu manifestări, preponderent sonore, ale lumii înconjurătoare (animale, păsări, fenomene ale naturii, fenomene geologice, meteorologice etc.),
- caracterul mai puţin restrictiv al condiţionărilor impuse de emisiunile sonore (de distanţă, geografice, meteorologice, de activitate etc.) receptării lor.

[12] Lucreţiu, 1965: 306.

[13] Vezi studiul „«Limba gesturilor» şi «limba strigătelor»”, în *Probleme de lingvistică generală*, vol. IV, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1962: 139-146.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Însăşi impunerea definitivă a limbajului sonor ca instrument esenţial şi indispensabil de comunicare între oameni, structura şi funcţiile sale, rolul primordial în dezvoltarea gîndirii, societăţii şi omului ca fiinţă superioară argumentează ideea priorităţii sale diacronice şi a prevalenţei sale în sincronia epocilor preistorice. Limbajul gesturilor, al mimicii, al pantomimei, a devenit tot mai mult un auxiliar al limbajului sonor şi, în situaţii speciale, un înlocuitor sau un limbaj derivat, într-un anumit sens asemenea scrisului.

*
* *

În ceea ce priveşte primele forme de limbaj sonor, opiniile sînt destul de diferite, alternînd *deducţia* cu *ipoteza* şi cu *fantezia* şi reflectînd concepţiile susţinătorilor despre circumstanţele apariţiei limbajului uman.

Plecînd de la prioritatea caracterului emoţional în istoria constituirii limbajului, O. Jespersen formulează ipoteza romantică a priorităţii cîntecului, exprimînd-o într-o manieră destul de naivă: la început, limbajul „ar fi fost ceva intermediar între tonurile lirice ale unui pisic pe un acoperiş de casă şi cîntecele armonioase ale privighetorii”[14]. Ideea priorităţii formelor cîntate se întîlneşte şi la filozofii greci, iar dintre filozofii şi savanţii epocii moderne, la H. Spencer şi la Darwin, care consideră cuvintele ca derivînd din sunete articulate ce imitau apeluri armonioase ale vieţuitoarelor. Pentru J. v. Ginneken, limbajul primar era un fel de *gîngurit*, ca la copii.

În cadrul aceleiaşi concepţii care corelează apariţia limbajului cu caracterul preponderent emoţional al vieţii spirituale a omului preistoric se înscriu şi diferitele teorii *interjecţionale*. Cele mai vechi apar încă în Antichitate. Epicur, Lucreţius şi întreaga şcoală epicureică au considerat primele forme de limbaj manifestări exterioare, sonore, ale unor puternice stări de excitaţie. Considerînd aceeaşi stare de excitaţie la om şi la animale, Epicur pare să nu ia în consideraţie nici condiţionările

[14] *Apud* G. Révész, 1950: 174.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

sociale şi nici funcţia de comunicare a limbii, iar gîndirii îi ignoră rolul specific, fără de care nici o emisiune sonoră nu poate fi considerată limbaj, fie el cît de rudimentar.

În epoca modernă teoria este dezvoltată, mai mult în legătură cu teoria sunetelor expresive, de J. J. Rousseau, G. Vico, W. Wundt etc. Nu-i departe de teoria expresivă interjecţiilor nici teza *strigătelor de muncă* ale lui J. Noiré, şi nici cea a *strigătelor emise de animale* şi pe care oamenii le-ar fi putut prelua. Ideea a circulat în Antichitate dar a fost respinsă de Aristotel. A reapărut, însă, în strînsă legătură cu ipoteza existenţei unui *limbaj animal*.

Prin observaţii şi pe cale experimentală s-au tras concluzii pozitive privind existenţa unor forme de „comunicare" la diferite specii de animale şi păsări, dar nu s-a putut încă argumenta convingător că s-ar depăşi treapta instinctuală. Rămînîndu-se la nivelul emisiunilor sonore, fără a se căuta ce e dincolo de ele, s-au întreprins lucrări destul de pretenţioase asupra „limbajului" unor animale superioare. R. M. Yerkes şi B. W. Learned pretind că ar fi identificat un număr de cuvinte bine diferenţiate şi chiar sunete bine delimitate, articulate, la cimpanzeu[15]. În *Chimpanzee intelligence and its vocal expressions* (1925), ei descriu acest vocabular, alcătuit din observarea „vorbirii" a doi cimpanzei. Inventarul lor lexical era constituit din 32 de „cuvinte", dintre care doar două erau comune. Majoritatea sunetelor erau de tip gutural: *g*, *k*, iar „cuvintele" corespundeau senzaţiilor de foame, durere fizică şi stărilor de nelinişte, spaimă, mulţumire etc.

Dincolo de aceste descrieri, unele reflectînd mai degrabă „arta" investigatorului, problema derivării limbajului uman din strigătele animalelor rămîne încă în afara unei argumentaţii substanţiale.

Cu deosebire frecventă este teza *onomatopeică*, dezvoltată de reprezentanţii teoriei *imitaţiei* despre originea vorbirii. Se întîlneşte de-a lungul secolelor la Platon, Leibniz, Herder, Ginneken, Steinthal, Potebnea etc. Reprezentanţii teoriei naturale, în filozofia greacă, se situau, implicit, pe aceeaşi poziţie.

[15] *Apud* G. Révész, 1950: 40 ş. u.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Pentru J. v. Ginneken, în etapa dezvoltării limbajului sonor din cel vizual, primele forme – *clicurile* – au luat naştere din imitarea suptului la copil. Leibniz corelează capacitatea omului de a se face înțeles cu posibilitățile sale mimetice. La baza constituirii cuvintelor primare a stat imitarea sunetelor din natura înconjurătoare; cuvintele rădăcini au fost la origine onomatopei. Prin teoria sa, a *reflexelor*, Steinthal susținea că omul primitiv alătura fiecărei impresii sensibile primită din realitatea înconjurătoare o articulație reflexă onomatopeică adecvată.

Teoriile sonore privind primele forme de limbaj uman sînt, fără îndoială, mult mai aproape de formularea unor răspunsuri decît cele cinetice; răspunsuri ultime, însă, nu pot da nici ele. De altfel, un răspuns definitiv nu se va putea da probabil niciodată. Nu există nici o cale riguros exactă care să ducă spre acea epocă îndepărtată, cînd, printr-un complex de împrejurări, ceea ce fusese pregătit de milenii de evoluție se produce. Totuşi, cu logica, cu deducția [şi cu dialectica materialistă] acest răspuns se poate apropia tot mai mult.

Majoritatea teoriilor se opresc la jumătatea drumului întrucît pierd la un moment dat din vedere însuşi obiectul cercetării sau, mai frecvent, al speculațiilor. Problema are, între altele, două aspecte, fundamentale: 1. originea primelor forme de limbaj sonor, 2. natura acestor prime forme.

Nefăcîndu-se cu claritate această necesară diferențiere decît tîrziu şi doar sporadic (o face la noi Al. Graur), natura primelor forme de limbaj a fost confundată cu emisiunile sonore care le-au precedat. S-a pierdut atunci din vedere elementul esențial în formarea limbajului: gîndirea, manifestată în acea epocă în dezvoltarea unei *intenții* de comunicare şi în descoperirea unei relații între emisiunea sonoră şi cauza care a produs-o. Şi s-a mai pierdut din vedere că perioada devenirii omului şi, deci, a devenirii limbajului se prelungeşte mult, de-a lungul cîtorva milenii, interesînd serii numeroase de generații.

Prin luarea în considerație a tuturor acestor factori, *pierduți din vedere*, cîteva aspecte măcar ale problemei se pot clarifica întrucîtva, fie şi numai sub forma unor ipoteze, dar a unor ipoteze plauzibile.

Primele forme ale limbajului uman derivă din strigătele interjecționale ale animalelor. O categorie dintre aceste strigăte, cele pe care le

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

poseda „omul" însuşi, în stadiul său ultim de animalitate, vor fi continuate şi *convertite* în cele dintîi forme, rudimentare, de limbaj. Acestea erau *interjecţiile*, devenite forme de limbaj, din momentul în care omul preistoric devine conştient de existenţa unui raport de cauzalitate între structura lor fonică şi o anumită stare emotivă interioară şi, în consecinţă, prin declanşarea unui proces de instrumentalizare a lor.

Alte categorii, strigătele interjecţionale emise de alte animale, „omul" le va „copia" din spirit de imitaţie, dar mai ales din nevoia de comunicare, o dată cu apariţia primelor forme de *conştiinţă*, de reflectare conştientă – se înţelege, rudimentară – a lumii din jur. Animalele, *celelalte*, devin „planul de referinţă" care era „desemnat" prin manifestările sale sonore. Acestor strigăte copiate li se adaugă alte complexe fonice, „copiind" alte manifestări sonore ale naturii înconjurătoare: curgerea rîurilor, tunetul, ploaia, vîntul, furtunile etc. Acestea erau formele *onomatopeice*.

Aşadar, primele forme de limbaj uman au fost *structuri interjecţionale şi onomatopeice* şi nu doar *interjecţiile* sau doar *onomatopeile*. Interjecţiile nu puteau comunica decît stări interioare ale subiectului, iar prin onomatopei puteau intra în incidenţa comunicării numai componente ale lumii din jur care se manifestau sonor. Aceste prime forme s-au dezvoltat ca forme de limbaj într-o perioadă îndelungată de timp şi printr-o evoluţie gradată, printr-un proces de perfecţionare simultană a aparatului vocal şi a activităţii cerebrale, o dată cu dezvoltarea comunităţii sociale.

Primul salt în devenirea limbajului îl constituie convertirea strigătelor interjecţionale în *interjecţii imperative*[16]. Din expresii instinctuale, pentru subiectul emiţător, observate şi „înţelese" de către cei din jur, strigătele-interjecţii devin forme de limbaj cînd sînt emise cu intenţia de a determina o anumită reacţie (fuga, gruparea pentru apărare etc.) la semeni.

Apariţia *onomatopeilor* trebuie să se fi produs într-un timp următor, cînd caracterul conştient al existenţei unei relaţii între interjecţie

[16] Ideea primordialităţii funcţiei imperative apare la Révész.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

şi cauza ei, trece de la *ascultător* (omul primitiv privit ca ascultător), la *vorbitor*, care *imită*, transmiţînd mai departe ce a auzit, sau care *produce* el cel dintîi, copiind, sunete „emise" de obiectele din jur: animale, rîuri curgînd, cascade, vîntul etc. sau de *semenii* săi. În sensul acesta se poate spune chiar că primele forme de limbaj au fost *interjecţii onomatopeice*, adică interjecţii imitînd strigăte emise de *hominide*. Poate că la început intenţia a fost tot primordial-imperativă (sau mai exact, determinativă, serios sau şi în glumă; poate un fel de amuzament al copiilor şi tinerilor), dar e mai probabil ca prin onomatopei să se fi afirmat pentru prima dată comunicarea *indicativ-enunţiativă*.

Aceasta este preistoria limbajului uman. Intrarea în istorie se face probabil greu şi lent, prin desfăşurarea unui proces de durată de abstractizare şi diversificare, proces care a trebuit să ducă la crearea primelor rădăcini, *verbale* sau *nominale*, concomitent cu un fenomen de dezvoltare a vocalelor în interiorul structurilor consonantice ale formelor lingvistice primitive, derivate din interjecţii şi onomatopei, asigurîndu-se astfel comunicarea la distanţă.

Cînd a apărut limbajul vocal articulat?

Întrebarea priveşte devenirea însăşi a omului; în afara limbajului, omul nu iese din starea de animalitate. Iar limbajul era strîns legat de dezvoltarea gîndirii, cu care se află într-un raport de condiţionare şi determinare reciprocă. În consecinţă, rezolvarea problemei este de domeniul antropologiei în primul rînd, reclamînd, însă, convergenţa eforturilor tuturor ştiinţelor care se interesează de istoria devenirii umane.

Concepînd existenţa unor strînse relaţii de intercondiţionare între limbaj, pe de o parte, evoluţia scoarţei cerebrale şi dezvoltarea activităţilor material-productive, pe de alta, ipotezele privind epoca apariţiei vorbirii se formulează în funcţie de descoperirile antropologiei, anatomiei comparate, paleontologiei etc.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Excluzînd mileniul IV î.e.n., propus de J. v. Ginneken, care deriva limbajul sonor din cel cinetic, prin intermediul scrierii hieroglifice, apariţia primelor forme de limbaj articulat este situată de diversele ştiinţe fie în epoca omului de Neanderthal (100 000-50 000 î.e.n.), fie în cea a omului de Cro-Magnon (30 000 î.e.n.). Argumentele se adună mai multe în favoarea tezei epocii omului de Cro-Magnon – Homosapiens. Interpretarea descoperirilor arheologice demonstrează că acesta cunoştea o organizare superioară a activităţilor. Descoperirea de schelete de adulţi şi copii, în peşterile din Liguria (Balzi Rossi), Italia, care erau însoţite de ornamente din scoici şi os, conduce la concluzia că exista un anumit ritual al înmormîntării[17] care e greu de admis că s-ar fi putut desfăşura în afara existenţei unor forme, fie şi rudimentare, de limbaj. După aceea, fabricarea uneltelor pentru producerea altor unelte este un alt indiciu că se făcuse deja un pas decisiv în comportamentul omului primitiv, sugerînd existenţa unor forme de diviziune a muncii, ceea ce implică, pe de o parte, intrarea într-o treaptă superioară a activităţii scoarţei cerebrale, pe de alta, intervenţia în mod necesar a limbajului.

Paleontologia limbajului apelează sau la scris, în formele sale cele mai vechi, sau la compararea limbilor în fazele lor cele mai vechi. Plecînd de la primele zgîrieturi regulate pe pereţii peşterilor şi trecînd de aici la primele figuri gravate, apoi, la pictograme, se ajunge deductiv la aceeaşi epocă a omului de Cro-Magnon (G. Devoto vorbeşte de anii 25 000-20 000 î.e.n.).

A existat o limbă primitivă?

Aceasta este o problemă care stă şi mai mult sub semnul ipotezelor. Teoretic, drumul spre constituirea unui prim inventar de semne a fost deschis de inserarea unor structuri vocalice în grupurile consonantice reprezentînd convertirea strigătelor interjecţionale şi a onomatopeilor în rădăcini. Practic, însă, nici paleolingvistica (studiul celor mai

[17] Cf. G. Devoto, 1974: 25 ş. u.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

vechi forme de semne lingvistice, chiar anterioare pictogramelor) şi nici paleontologia în general, spre a nu mai vorbi de împingerea oricît de departe a metodei comparativ-istorice, nu dispun de date care să traseze o cît de firavă cale spre rezolvarea problemei, fie şi în linii foarte generale. Evoluția cunoaşterii umane a depăşit doar treptat o serie de ipoteze fanteziste greu argumentabile.

Viziunea teologică rezolvă problema, în modul ei, prin teza unei limbi sacre, ebraica, pe care o aşeza la originea tuturor limbilor. Plecînd de la mitologia biblică, unele scrieri din afara bisericii vorbesc de o limbă adamică. Prin secolul al XVI-lea, G. d'Anvers considera că această limbă adamică ar fi flamanda, de unde concluzia că flamanda reprezintă idiomul cel mai vechi. În alt context Leibniz vorbeşte despre o limbă adamică; prin acest concept, filozoful german avansează ideea că originea limbilor se situează dincolo de punctul de apariție al tuturor limbilor cunoscute. Considerînd seria ipotezelor sale, mai degrabă mitologice, N. I. Marr vorbeşte de o primă limbă, *iafetica*, dezvoltată, pe baza a patru cuvinte: *sal*, *ber*, *ion*, *ros*, după amalgamarea diferitelor triburi, care dispuneau deja, fiecare, prin preotul-mag, de cîte un cuvînt polifuncțional: strigăt de adunare, marcă etnică şi totemică etc.

Problema intră sub incidența unor ipoteze ştiințifice mai ales de la începutul secolului al XIX-lea, cunoscînd repede mutații hotărîtoare. Fr. Bopp vrea să ajungă, prin sanscrită, la stadiul primar al limbajului omenesc, cel al rădăcinilor monosilabice izolate, cînd grupul sonor trebuia să fi fost semnificativ prin el însuşi. Nu a atins acest stadiu, dar a descoperit metoda comparativă. Ulterior se va demonstra că sanscrita nu era nici măcar cea mai arhaică dintre limbile cunoscute. Aspirația spre descoperirea celor mai vechi forme ale limbajului uman a rămas de la Bopp încoace o permanență a lingvisticii, concretizîndu-se într-o tot mai detaliată investigare a structurii limbilor de bază (indo-europeană, semitică etc.).

Problema *limbii primitive* intră totodată în corelație cu cea a patriei primitive a primilor oameni (plasată cînd în Asia centrală, cînd în Australia) şi a migrațiilor. Se dezvoltă teorii opuse: a *monogenezei* şi a *poligenezei*. Italianul A. Trombetti o susține pe cea dintîi. J. Schmidt o respinge sub calificativul de *limbă fantomă* dat ipoteticei limbi primitive

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

unice. H. Schuchardt (1842-1927) consideră că cele două direcţii coexistă de la început. Limbile primitive cunoscute nu oferă date suficiente care să argumenteze decisiv o teorie sau alta. Existenţa mai multor familii de limbi, cu structuri extrem de diferite (indo-europene, ugrofinice, semitice etc.) ar sprijini ideea poligenezei. Dar, oricît de mari ar fi aceste deosebiri tipologice, ele nu au împiedicat naşterea ideii înrudirii dintre aceste familii de limbi, ceea ce ar duce la ipoteza monogenezei. În stadiul actual al cunoaşterii, problema îşi aşteaptă rezolvarea.

(2). *Funcţiile limbii*

Dezvoltîndu-se prin conştientizarea expresivităţii strigătelor interjecţionale subiectiv-instinctuale, funcţia *activ-imperativă*, de determinare a unei atitudini la ceilalţi membri ai comunităţii-hoardă, este prima formă de instrumentalizare a emisiunilor sonore primare, condiţionată de existenţa unei grupări umane şi condiţionînd-o. Posibilitatea desfăşurării funcţiei *imperative* era condiţionată de comunitatea de trăire a unor aceloraşi experienţe de viaţă. Un complex sonor putea declanşa o atitudine de apărare, de exemplu, la membrii ceilalţi ai cetei numai dacă aceştia trăiseră ei înşişi anterior, direct sau indirect, evenimentul care l-a provocat; numai astfel puteau stabili o legătură de cauzalitate între cele două fenomene: apariţia evenimentului-primejdie şi emiterea interjecţiei.

Funcţiei activ-imperative i se alătură de timpuriu o funcţie *indicativ-enunţiativă*, sprijinită pe complexe sonore imitative, devenind două ipostaze ale funcţiei *de comunicare*. Din implicită în prima ipostază, funcţia de comunicare devine explicită în cea de-a doua, stimulînd autonomizarea limbii. De-acum înainte posibilitatea realizării funcţiei de comunicare este legată de posibilitatea stabilirii unor raporturi între semnele lingvistice şi o anumită experienţă de viaţă, fără obligaţia ca această experienţă să fi fost trăită efectiv în comun de cei implicaţi în comunicare. Structura sonoră a formelor lingvistice trebuie să fi fost pentru multă vreme foarte transparentă în ce priveşte realitatea desemnată. În

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

faza de început comunicarea era posibilă tocmai datorită caracterului foarte puțin mediat al constituirii şi dezvăluirii „sensului".

Amîndouă ipostazele funcției de comunicare implică, prin însăşi desfăşurarea lor, existența societății. Ambele implică existența unui receptor, neindividualizat, nedesprins de gruparea socială, în realizarea aspectului imperativ, presupunînd de acum un proces de individualizare în aspectul indicativ. Iar receptorul este reprezentantul condiționărilor pe care le impune limbii societatea. Din momentul în care omul emite primele grupuri sonore cu intenția de a ajunge la un receptor, căruia să-i determine un anumit comportament, el ține seama de el. Pe de altă parte, receptorul, prin aceea că acționează în sensul intențiilor vorbitorului, relevă şi accentuează caracterul social al limbii. Fenomenul devine cu deosebire revelatoriu în epocile istorice ale limbilor, cînd interlocutorul devine factor activ pentru situarea enunțului lingvistic receptat sub semnul socialului neluînd în considerație manifestările individuale. În condițiile anulării transparenței constituirii şi revelării sensului o dată cu accentuarea maximă a caracterului mijlocit al raportului dintre cuvînt şi realitatea desemnată, desfăşurarea optimă a funcției de comunicare este condiționată tocmai de această situare în social a locutorului şi interlocutorului, a unui enunț lingvistic, emis şi receptat.

În realizarea funcției de comunicare, şi prin aceasta, raportul *limbă-societate* se desfăşoară în amîndouă sensurile. Funcția de comunicare presupune existența societății şi modelarea limbii după cerințele societății, fiind totodată şi condiția fundamentală a constituirii diferitelor grupuri sociale, mai restrînse sau mai largi, chiar pînă la constituirea unui popor, a unei națiuni.

Funcția de comunicare, suport al înțelegerii între membrii aceleiaşi comunități, se impune ca instrument fundamental de coeziune, pe orizontală, asigurînd, în sincronie, buna desfăşurare a relațiilor sociale şi pe verticală, asigurînd, în diacronie, continuitatea între generații, în planul vieții materiale şi spirituale, asigurînd, în consecință, însuşi progresul cunoaşterii. Manifestată mai întîi ca necesitate, funcția de comunicare determină constituirea (printr-un proces de devenire) şi dezvoltarea limbajului ca facultate umană, a limbilor ca sisteme de semne, a omului

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

ca ființă superioară, dotată cu limbaj oral articulat şi gîndire, a societății umane în genere, a colectivităților umane, determinate istoric.

Prin rolul ei în dimensionarea omului, funcția de comunicare a avut şi continuă să aibă importanță majoră în dezvoltarea lui biologică. Dacă, din diferite motive, această funcție nu s-ar exercita, omul, ca individ, ar putea cunoaşte fenomene de involuție biologică, fenomene, observate, de altfel, la copiii rătăciți şi adaptați la viața animalelor în mijlocul cărora au crescut şi s-au maturizat. Exercitarea sau neexercitarea funcției de comunicare poate lăsa amprente însemnate asupra dezvoltării psihice şi intelectuale a omului. În acest sens, s-a constat că, sub aspect intelectual, orbii manifestă, în general, un grad de relativă superioritate, în raport cu surdo-muții, care se caracterizează printr-un nivel mai scăzut al gîndirii abstracte.

Prin funcția ei esențială, limba se alătură altor mijloace de comunicare: gesturi, mimică, pantomimică, flori, culori, vestimentație, simboluri matematice sau chimice, semne de circulație sau topografice, artele etc., pe care le domină prin caracterul său universal, complex, abstract şi concret în acelaşi timp, natural şi convențional.

Funcția de *comunicare* este funcția globală a limbii. În desfăşurarea ei, de fapt, ca funcție de comunicare şi cunoaştere, se întemeiază pe diferite funcții particulare, specializate, în legătură cu factorii implicați în activitatea lingvistică.

Luînd în considerație, dintr-o perspectivă psihologică, cele trei componente fundamentale ale actului lingvistic: subiectul vorbitor, ascultătorul şi conținutul comunicării, K. Bühler[18] identifică trei funcții ale limbii: 1. *expresivă* (numită şi *emotivă*); se desfăşoară la polul primului protagonist: subiectul vorbitor, 2. *apelativă* (numită şi *exclamativă*); constă în invitarea unui al doilea protagonist: destinatarul, ascultătorul, la desfăşurarea comunicării lingvistice, 3. *reprezentativă*; reprezintă prin semne lingvistice, un anumit conținut care este transmis de la primul protagonist la al doilea.

[18] Cf. Al. Graur et al., 1971: 17-18.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

În prelungirea teoriei lui K. Bühler, R. Jakobson[19] va identifica şase funcţii. Plusul de trei rezultă din modul mai detaliat în care este conceput actul vorbirii, în desfăşurarea căruia sînt implicaţi şase factori:

Context

Destinator_ _ _ _ _ _ _ _ _ Mesaj_ _ _ _ _ _ _ _ _Destinatar

Contact

Cod

Fiecărui factor îi corespunde cîte o funcţie:

Referenţială

Emotivă Poetică Conativă

Fatică

Metalingvistică

Funcţia *referenţială* (numită şi *denotativă*, *denominativă*, *cognitivă*) corespunde funcţiei *reprezentative* din interpretarea lui K. Bühler

[19] În studiul „Linguistique et poétique", din vol. *Essais de linguistique générale*, Paris, 1966, p. 213 ş.u. Studiul este publicat în traducere românească, în vol. *Probleme de stilistică*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964: 83-125.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

sau funcției de *formulare şi exprimare a gîndirii*, din alte interpretări, îşi dezvoltă conținutul din raportarea limbii la *context* (*referent*, în alți termeni, sau *planul ontologic* sau *realitatea extralingvistică*).

Prin această funcție limba „descrie" „interpretează" realitatea extralingvistică în interiorul raportului *limbă* ⇄ *gîndire – plan ontologic*.

Limbajul a apărut din necesitatea oamenilor de a-şi transmite reciproc informații despre realitatea din jur, reflectată în planul conştiinței. În acest proces de reflectare, superioară, perceperea însăşi a realității trece, la om, prin limbă care, prin *denumire*, o scoate de sub semnul instinctualului şi o pune sub cel al judecății. Limba introduce (sau relevă) ordine în lumea realului prin organizarea gîndirii.

Organizînd şi dirijînd reflectarea realității în planul conştiinței umane, limba se relevă ca instrument indispensabil, „suport" de neînlocuit, în afara căruia ar intra sub semnul îndoielii însăşi existența gîndirii. „Fără expresia sa în limbă – observă Saussure – gîndirea noastră nu este decît o masă amorfă, indistinctă…; luată în ea însăşi, gîndirea este ca o nebuloasă în care nimic nu este delimitat în mod necesar. Nu există idei prestabilite şi nimic nu este distinct înainte de apariția limbii"[20].

Prin limbă, [„realitatea nemijlocită a gîndirii" (K. Marx)], perceperea obiectivă, directă, a lumii realului trece în reflexie subiectivă şi în afara contactului direct. Prelungindu-şi existența în conştiința umană, realitatea este supusă interpretărilor de profunzime, care o smulg limitelor închise ale concretului şi particularului spre a o înălța în sfera abstractului şi generalului. Procesele fundamentale prin care gîndirea *prelucrează* realitatea îşi au, într-un anume sens, condiționată constituirea şi desfăşurarea de către limbă. Trecerea percepțiilor prin reprezentări în noțiuni se realizează prin planul expresiei limbii, de esență duală, materială şi ideală în acelaşi timp; spiritul se relevă, astfel, împovărat încă de la început de materie [(Marx-Engels)]. Generalizarea şi abstractizarea, desprinderea esențialului din fenomenal, sînt mediate de planul semantic al limbii, într-un raport de intercondiționare reciprocă. În acest proces, sînt condiționate de limbă înseşi instrumentele

[20] F. de Saussure, 1967: 115 ş.u; în ediția românească, 1998: 126 (n. ed.).

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

gîndirii; noţiunile nu se pot constitui în afara cuvintelor; judecăţile nu se pot formula în afara propoziţiilor; raţionamentele nu se pot desfăşura în afara organizării propoziţiilor, prin raporturi sintactice, în fraze. Formulînd şi susţinînd procesele fundamentale ale gîndirii, limba nu asigură doar reflectarea în conştiinţă a realităţii, dar şi impulsionează totodată dezvoltarea gîndirii.

Prin funcţia denominativă, subiectul vorbitor încadrează impresiile sale personale, subiective, în normele de interpretare socială a realităţii. Prin limbă, gîndirea se fixează într-o formă materială, perceptibilă. În felul acesta, gîndirea omului implică acţiunea reciprocă dintre subiectul care gîndeşte şi conţinutul de realitate şi de meditaţii asupra realităţii inclus în cuvînt. Limba asigură mecanismului interior al gîndirii o formă exterioară de existenţă şi relevare, care o face socială; esenţial individuală şi interioară, gîndirea devine, prin limbă, socială şi exterioară.

Acest rol limba îl desfăşoară încă de la origine. Apariţia vorbirii articulate a fost o treaptă esenţială în eliberarea omului de obiecte şi pentru dezvoltarea procesului de cunoaştere. Activitatea logică de gîndire devine – prin limbă – o activitate independentă sau relativ independentă. Cîştigîndu-şi acest caracter de independenţă, gîndirea devine o premisă esenţială pentru transformarea creatoare a lumii. Prin aceasta, în interiorul raportului limbă $\rightleftarrows$ gîndire comunicarea nu se opreşte la transmiterea de informaţii despre o anumită componentă a planul ui referenţial. Funcţia *cognitivă* scoate omul din limitele închise ale contactului direct cu lumea înconjurătoare. Experienţele personale se generalizează. Prin acumulări de la individ la individ, în sincronie, şi de la o generaţie la alta în diacronie, sfera cunoaşterii umane se amplifică în permanenţă. Cunoaşterea este una din funcţiile de bază ale gîndirii, dar numai limbajul asigură posibilităţi infinite de dezvoltare a procesului de cunoaştere pe dimensiuni teoretic nelimitate. Omul ajunge, prin limbă, a cunoaşte mereu mai în profunzime lumea micro- şi macrocosmică.

Funcţia *expresivă* este circumscrisă *emiţătorului* (*destinatorului*). Viaţa spirituală umană nu se confundă decît în parte cu activitatea de gîndire. Limba, expresie a întregii vieţi spirituale, depăşeşte dimensiunile sferei descrise de funcţia sa de exprimare şi de formulare a gîndirii în

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

procesul de reflectare şi de interpretare a realităţii. Toate componentele spirituale ale vieţii omului îşi lasă amprenta asupra modului său de a se exprima. Prin funcţia *expresivă*, vorbitorul îşi exprimă, conştient sau inconştient, voluntar sau involuntar, atitudinea sa faţă de realitate, faţă de conţinutul textului pe care îl transmite, faţă de societatea cu care intră în dialog. Funcţia expresivă este absolută în interjecţii şi elemente interjecţionale, fără a se limita, însă, la acestea. Se concretizează în variate fenomene lingvistice (alături de unele extralingvistice), la nivel fonetic: prelungiri de vocale, repetări de consoane, căderi de vocale sau consoane, de silabe etc., şi sintactic mai cu seamă, dar şi la nivel morfologic şi lexical. R. Jakobson argumentează în favoarea rolului principal pe care în are în comunicare funcţia expresivă (numită şi emotivă), cu posibilitatea dezvoltării unui amplu registru de variere a expresiei unui enunţ, fie acesta cît de redus; un actor de la teatrul Stanislavschi a realizat 40 de variante intonaţionale ale sintagmei *Segodnia vecerom* corespunzînd la tot atîtea situaţii emoţionale, recunoscute toate de publicul moscovit mai întîi, de majoritatea cetăţenilor de origine moscovită din America, invitaţi să asculte înregistrările pe bandă[21].

Funcţia expresivă devine net relevantă în organizarea stilistică a limbii, în ansamblu, şi a enunţurilor lingvistice.

Funcţia *poetică* rezultă din centrarea atenţiei asupra *textului* (mesajului în termenii lui R. Jakobson) în el însuşi. Fiind un produs al activităţii spirituale a omului, limba nu poate rămîne indiferentă la latura estetică. Funcţia *poetică* orientează constituirea şi organizarea mesajului lingvistic, considerat în sine, în afara raportului cu realitatea obiectivă care l-a provocat, în sensul unei estetici a limbii. Se concretizează în gruparea componentelor enunţului nu după conţinutul lor informaţional şi nici reflectînd o anumită atitudine a emiţătorului faţă de realitate, ci în funcţie de cadenţarea fluxului sonor, de armonia lui estetică. Impune, de exemplu, evitarea cacofoniilor, a repetiţiilor dizarmonioase, constituirea unităţilor ritmic-intonaţionale, asigurarea echilibrului sonor al cuvintelor şi sintagmelor etc.

[21] R. Jakobson, 1964: 88-89.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Implicită în comunicarea lingvistică, funcţia poetică devine esenţială în procesul de convertire a comunicării lingvistice în comunicare estetică, cînd limba se constituie în instrument fundamental al artei literare. Este funcţia fundamentală a limbajului poetic.

Specificul funcţiei poetice constă în reorganizarea proceselor de bază ale actului lingvistic: *selecţia* şi *combinarea*, pe cele două axe: *sintagmatic* şi *paradigmatic*. În comunicarea lingvistică, subiectul vorbitor procedează mai întîi la o selectare, pe baza principiului echivalenţei de pe axa paradigmatică a unor termeni, pentru a-i combina apoi, pe axa sintagmatică, în baza principiului contiguităţii, în funcţie de conţinutul informaţional al mesajului. Pentru un enunţ ca *Elevul studiază pentru examen*, vorbitorul selectează fiecare termen din mai multe clase de termeni posibili, de exemplu, în raport de sinonimie între ei, avînd în vedere şi perspectiva combinării lor într-o aceeaşi sintagmă: (1) *student*, *şcolar*, *licean*, *elev*, *ucenic* etc., (2) *a învăţa*, *a* (*se*) *pregăti*, *a cerceta*, *a toci* etc., (3) *teză*, *concurs*, *examen* etc. „Studentul/ elevul se pregăteşte pentru examen.” // „Studentul/elevul învaţă pentru teză”. În comunicarea estetică, principiul echivalenţei este „proiectat de pe axa selecţiei pe cea a combinării”[22]; paradigmaticul trece în sintagmatic. Poetul nu mai alege un termen dintr-o clasă de sinonime; el propune o serie de echivalenţe pe care le desfăşoară în plan sintagmatic. Versul eminescian *Ea din noaptea amintirii o vecie-ntreagă scoate* apropie prin metaforă *noapte* şi *amintire* într-o echivalenţă cu rol activ în procesul de constituire a semnificaţiei lirice, la polul creatorului, în declanşarea emoţiei estetice şi împlinirea semnificaţiei, la polul cititorului.

Funcţia *conativă* îşi constituie conţinutul specific din orientarea limbii spre *destinatar*, impunînd introducerea în textul lingvistic de elemente prin care destinatarul să fie implicat într-un fel sau altul în actul de comunicare.

Funcţia *fatică* îşi are originea în centrarea limbii asupra *canalului*; prin această funcţie se introduc în enunţ elemente lingvistice sau se cons-

[22] R. Jakobson, 1964: 95.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

truiesc enunțuri prin care se verifică menținerea contactului lingvistic între emițător şi destinatar sau pentru întărirea acestui contact. Se concretizează în structuri interogative, în mod frecvent incidente, de tipul *Mă asculți? Mă înțelegi ? Alo!* etc.

Funcția *metalingvistică* determină dezvoltarea de enunțuri sau introducerea în text de structuri prin care se definesc termeni din *cod*. Interlocutorul cere lămuriri în legătură cu o serie de termeni întrebuințați de emițător, al căror înțeles îi este necunoscut: „*Ce înseamnă imanent?*", „*Ce-ai vrut să spui prin «taie frunze la cîini»?*" Explicarea termenilor poate fi dată de la început de emițător; aşa se întîmplă în textul ştiințific. Prin această funcție limba se relevă ca singurul sistem semiotic care se întoarce asupra sa, se autodefineşte şi se autocaracterizează.

Procesul de comunicare

Funcțiile limbii se împletesc, în grade diferite, în realizarea funcției globale, de comunicare şi cunoaştere în *comunicarea lingvistică*, implicînd în mod necesar existența societății. Orice comunicare lingvistică presupune reciprocitate şi dezvoltare în două sensuri. Forma ei esențială de manifestare este *dialogul*. *Monologul* însuşi este un tip particular de dialog, dialogul subiectului vorbitor cu el însuşi.

Comunicarea lingvistică reprezintă esența însăşi a limbii şi expresia în cel mai înalt grad a caracterului ei social. Teren de manifestare a relațiilor interumane fundamentale, comunicarea lingvistică implică, în interpretarea lui J. L. Austin[23], trei categorii de acte:

a) un act *locutor* (sau *locuțional*), „activitatea" de înlănțuire în enunț a semnelor lingvistice, în legătură cu articularea „informațiilor" de comunicat;

[23] J. L. Austin, 1970.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

b) un act *ilocutor* (*ilocuțional*), „activitatea" prin care enunțarea textului reprezintă totodată și ***real-****izarea* conținutului enunțat. Un enunț precum „Îți promit că mă întorc imediat" înseamnă și actul promisiunii;
c) un act *perlocutor* (*perlocuțional*), „activitatea" prin care locutorul are anumite intenții asupra interlocutorului. Printr-un enunț precum „Crezi că am procedat bine așa?", locutorul poate nu vrea un răspuns, ci doar să-i creeze interlocutorului impresia că-i ia în considerație părerile.

Exercitarea funcțiilor limbajului înseamnă desfășurarea procesului de comunicare, între cel puțin doi membri ai unei comunități lingvistice, în baza unei anumite limbi, proprie acelei colectivități. Cînd comunicarea se face între vorbitori aparținînd unor comunități lingvistice diferite, se recurge, prin acord, implicit sau explicit, la o limbă cunoscută în comun.

Desfășurarea procesului de comunicare înseamnă un schimb reciproc de mesaje, implicînd înțelegerea lor reciprocă. Procesul, doar aparent simplu, este în realitate deosebit de complex, desfășurîndu-se pe multiple coordonate (anatomo-fiziologică, psihică, fizică etc.) și pe fondul unei ample rețele de relații de interdependență: limbă și gîndire, limbă și societate, limbă și realitatea obiectivă, gîndire și realitate, individ și limbă etc.

Spre deosebire de alte facultăți umane, *văzul*, *auzul* etc., limbajul nu dispune de organe specifice. Funcția primară a tuturor organelor interesate în procesul activ al vorbirii: plămînii, laringele, palatul bucal, cavitatea nazală, limba, dinții, buzele, este și alta. A. Martinet pune sub semnul întrebării chiar și specificitatea sediului vorbirii de pe scoarța cerebrală; din punctul său de vedere, nu ar fi deloc sigur că funcția primară și esențială a zonei Broca din circumvoluțiunea a treia frontală stînga ar

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

fi cea lingvistică[24]. E de observat, totuşi, că unele din aceste organe, coardele vocale şi limba mai ales, s-au adaptat solicitărilor impuse de noua funcţie, lărgindu-şi mult gama de mişcări, elasticitatea, mobilitatea şi sfera de relaţii cu sistemul nervos central.

Intuit încă din Antichitate, prin componentele sale cele mai evidente – rolul fundamental al sunetului, elementul material care asigură transmiterea informaţiei şi situînd în legătură reciprocă pe cei doi protagonişti, şi al comunităţii –, procesul de comunicare a primit o interpretare şi descriere detaliată abia în secolul nostru, pe măsura cunoaşterii mereu mai în adîncime a activităţii sistemului nervos central. Primul mare pas în această direcţie îl realizează neurofiziologia prin teoria reflexelor condiţionate, elaborată de I. P. Pavlov; în centrul teoriei stă caracterul limbii de *semnal al semnalelor*, un al doilea grad de semnalizare, în relaţiile dintre om şi lumea care îl înconjoară. Cel de-al doilea mare pas, decisiv, în înţelegerea riguros-exactă a mecanismului interior al comunicării, este determinat de dezvoltarea ciberneticii. Venind în prelungirea neurofiziologiei pe care o încorporează, neuro-cibernetica[25]

[24] A. Martinet, 1970: 26.

[25] În perioada actuală, uriaşul progres tehnologic înregistrat în ultimii cincizeci de ani şi dezvoltarea unor noi metode de investigare non-invazivă a scoarţei cerebrale au făcut posibilă apariţia unei discipline de graniţă, neurolingvistica. Obiectul de cercetare al acestei orientări ştiinţifice interdisciplinare relativ noi este reprezentat de solidaritatea funcţională dintre limbă şi creier. Neurolingvistica presupune împletirea cunoştinţelor de lingvistică cu cele de biologie, medicină, psihologie şi, mai recent, cercetare asistată de calculator. Istoricul disciplinei este adesea descris din perspectiva a cinci etape: 1) filosofia limbajului, etapă generală, a aspectelor premergătoare constituirii unui domeniu de cercetare; 2) apariţia lingvisticii comparativ-istorice şi dezvoltarea studiilor privind factorii care guvernează organizarea şi funcţionarea limbii ca mijloc de comunicare; 3) avîntul studiilor de psiholingvistică, mai cu seamă progresul înregistrat în studiile experimentale; 4) apariţia tehnicilor computerizate de simulare a procesării limbajului natural, în special dezvoltarea cercetărilor privind funcţionarea reţelelor neuronale şi 5) apariţia actualelor mijloace

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

oferă descrierea cea mai exactă şi mai completă a activităţii nervoase superioare în procesul vorbirii[26]. Sprijinindu-se pe datele oferite de această ştiinţă, lingvistica modernă a ajuns la o cunoaştere complexă a actului vorbirii, interesîndu-se mai puţin de detalii psiho-fiziologice şi situîndu-l în sfera relaţiilor dintre limbă şi gîndire, pe de o parte, dintre limbă şi societate, pe de alta, ca şi din perspectiva unor raporturi interioare limbii. Se evidenţiază, în acest din urmă sens, o serie de principii ale actului lingvistic, care asigură buna desfăşurare a procesului de comunicare chiar în condiţii de funcţionare relativ defectuoasă a aparatului fonator şi/ sau auditiv sau a raportului dintre subiectul vorbitor (sau interlocutor) şi limba-cod; între aceste principii rolul cel mai important îl au

imagistice de observare a activităţii cerebrale şi de înregistrare a ceea ce se petrece în creier atunci cînd vorbim. În general, se consideră că neurolingvistica are trei ramuri: a) *neurolingvistica clinică*, adică studiul medico-lingvistic al patologiilor verbale, precum afazia, în vederea descoperirii de noi terapii; b) *neurolingvistica experimentală*, adică studiul, în condiţii de laborator, a funcţionării normale a creierului în procesul de comunicare, pentru a dezvălui secretele activităţii cerebrale; cele mai cunoscute tehnici de investigare noninvazivă sînt *electroencefalografia*, *magnetoencefalografia*, *tomografia cu emisie pozitronică* şi *tomografia cu rezonanţă magnetică* şi c) neurolingvistica simulativă, sau, mai exact, dezvoltarea unor simulări computerizate ale funcţionării creierului. Studiile de neurolingvistică au adus date noi şi foarte importante privind stadiile de însuşire a limbii materne sau a unei limbi străine, au oferit informaţii noi despre factorii care favorizează sau perturbă desfăşurarea optimă a comunicării verbale şi au impulsionat dezvoltarea de noi modele teoretice de descriere a activităţilor de limbaj (v. Horst M. Müller, „Neurolinguistics" în Philipp Strazny, *Encyclopedia of linguistics*, Fitzroy Dearborn, Taylor & Francis, New York, Oxon, 2005, vol. II, p. 731-734; H. A. Whitaker, „Neurolinguistcs from the Middle Agest o the Pre-Modern Era" în Keith Brown et al. (editori), *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2nd edition, Elsevier, 2006, vol. 8, p. 597-605) (n. ed.).

[26] Vezi Al. Graur et al., 1971: 166-168.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

redundanța[27] în limbile cărora le este caracteristică şi *specificitatea* structurală a limbilor.

*
* *

Componentele procesului de comunicare lingvistică sînt eterogene atît ca natură, cît şi sub aspectul rolului pe care îl au: cei doi protagonişti: *emițătorul* (locutorul, subiectul vorbitor) şi *receptorul* (destinatarul interlocutorul, ascultătorul), cu roluri deosebite, în alternanță, cu poziții simetrice față de mesaj; *limba*, care trebuie să fie aceeaşi pentru amîndoi protagoniştii, *canalul* de transmitere, cauză frecventă a alterării mesajului; el este aerul şi telefonul în comunicarea orală directă, banda de magnetofon, în comunicarea înregistrată, foaia de hîrtie, în comunicarea transferată în mesaj scris; *mesajul* lingvistic, care se constituie în procesul de comunicare (sau care este un dat anterior şi care este reprodus) şi care devine ca atare – adică *mesaj*, altfel rămînînd un simplu enunț lingvistic – numai în măsura în care, plecînd de la un emițător, ajunge la un receptor.

În desfăşurarea procesului de comunicare, se conjugă în permanență elemente lingvistice cu elemente nelingvistice, care țin de condițiile particulare în care se realizează actul vorbirii ca şi de multiplele posibilități de exteriorizare şi de comunicare de care omul dispune.

În procesul de comunicare, limba, implicită, se explicitează. Se dezvăluie ca activitate între coordonatele raportului *limbă-vorbire*.

[27] Pe scurt, *redundanță* înseamnă exprimarea repetată şi, într-un anume sens, de prisos, în interiorul unei sintagme a aceluiaşi conținut informațional; ideea de plural, de exemplu, este marcată, într-o sintagmă precum *casele frumoase*, de trei ori (la substantiv prin desinența *–e* şi articolul hotărît *-le* şi la adjectivul calificativ, prin desinența *-e*). Sintagma corespunzătoare din limba maghiară, în schimb, limbă lipsită, în general, de fenomenul *redundanței*, *a szép házak*, ideea de plural este exprimată o singură dată, la substantiv, prin sufixul *–ak*, opus lui ø din forma de singular: *haz*.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Semnul lingvistic îşi relevă acum caracterul *bilateral* precum şi *linearitatea* semnificantului. Regulile de constituire a semnelor lingvistice şi de corelare a lor în variate raporturi din *virtuale* devin *reale* în procesul de constituire a enunţului lingvistic.

*
* *

Fazele lingvistice esenţiale ale procesului de comunicare sînt două: *Emiterea* (*Fonaţia*) şi *Receptarea* (*Audiţia*). Sînt corelate, făcîndu-se astfel posibilă comunicarea, prin *Transmisie*, în sine de natură extralingvistică, dar provocată lingvistic, condiţie indispensabilă desfăşurării actului vorbirii.

Reprezentarea grafică cea mai sintetică a procesului de comunicare o realizează mai întîi F. de Saussure:

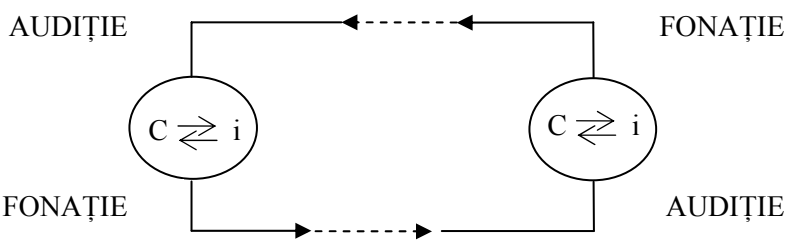

Schema sugerează caracterul de reciprocitate al procesului de comunicare, precum şi caracterul psihic şi bilateral al semnului lingvistic, lăsînd implicite operaţiile interioare care au loc în realizarea deplină a înţelegerii unui mesaj. Aceste operaţii vor fi explicitate prin variate scheme dezvoltate ulterior:

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

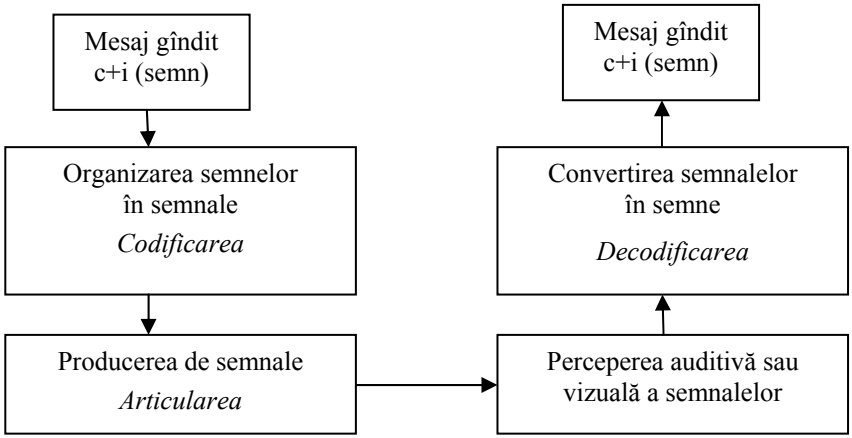

Emiterea mesajului

Rolul activ determinant în desfăşurarea procesului de comunicare îl are *subiectul vorbitor*, persoana I sub aspect lingvistic, *emiţătorul*. În urma unor stimuli veniţi din lumea exterioară (sau din lumea sa interioară) şi ca urmare a aspiraţiei spre stabilirea de contacte intelectuale cu mediul social (sau din nevoia de a reacţiona în comun la mediu), el concepe mesajul şi declanşează actul vorbirii. În această situaţie, vorbitorul se află orientat spre *planul de referinţă*, lumea exterioară sau lumea sa interioară, *spre limbă*, sistem semiotic specific unei anumite comunităţi lingvistice, şi *spre destinatar* în sfera căruia se concentrează acea comunitate. Dezvoltînd un proces *onomasiologic*[28], el realizează conceptualizarea componentelor planului de referinţă, reflectat în conştiinţa sa, printr-o dublă reducere, prin selecţie; *din sfera planului referenţial* el se opreşte la un număr redus de elemente destinate a deveni persoana a III-a, expresie lingvistică a nivelului ontologic (mediat de

[28] Cf. B. Pottier, 1974: 34.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

gîndire) al mesajului lingvistic, *din inventarul limbii* selectează termenii care *conceptualizează* (situînd concretul în abstract, particularul în general) componentele realității de referință.

Procesul de conceptualizare (care înseamnă crearea sau numai recrearea unităților lingvistice, componente ale inventarului limbii-sistem) implică gîndirea termenilor ca semne lingvistice bilaterale, de natură psihică: conceptul este asociat unei imagini acustice (c+i), în afara căreia el nu poate exista.

În acest prim moment din *emiterea mesajului*, limba îşi dezvăluie dubla ei natură: de sistem semiotic şi de fenomen social, pe fondul relațiilor cu gîndirea şi cu societatea. Caracterul individual al perceperii (sau meditării) de către vorbitor a realității, precum şi caracterul individual al intențiilor sale de comunicare se dizolvă în caracterul social al conceptelor, împletire absolută a limbii şi gîndirii.

Din momentul selectării semnelor lingvistice, începe procesul de *codificare* a enunțului; rolul activ îl are imaginea acustică, care face legătura între latura ideală a limbii (concept+imagine acustică) şi latura ei materială (fiind corespondentul, „modelul" abstract, esențializat, invariant al unui complex sonor, concret, una din multiplele variante posibile).

Emiterea mesajului s-ar putea limita şi numai la materializarea semnelor selectate de pe axa paradigmatică şi înşiruite apoi unul după altul, pe scara timpului doar: *studentul*, *a studia*, *examen*. „Se comunică" astfel în situații de excepție, cînd limba procesului de comunicare este cunoscută doar aproximativ sau, mai exact, i se cunoaşte doar o parte din inventarul lexical. Constituirea unor enunțuri corecte, însă, care să formuleze clar judecăți despre realitate pe baza unor raporturi logice, depinde de *competența* şi, mai ales, de performanța subiectului vorbitor. Este hotărîtoare, cu alte cuvinte, capacitatea emițătorului de a desfăşura actul lingvistic pe amîndouă axele sale: *paradigmatică* şi *sintagmatică*.

Selectarea termenilor din plan paradigmatic se face nu numai din perspectiva conceptualizării izolate a componentelor planului referențial, ci şi din aceea a *combinării* lor. Se selectează, în consecință, *rădăcini* care conțin virtual diferite sensuri lexicale *denotative*, *morfeme*, conținînd virtual diferite sensuri gramaticale, şi alte instrumente morfologice

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

sau sintactice, prin care, pe baza cunoaşterii regulilor specifice limbii date, să se poată construi raporturile care dirijează combinarea semnelor lingvistice pe axa sintagmatică. Aşadar, pe lîngă *student*, *a studia*, *examen*, se mai selectează desinenţa (*Ø*, pentru singular), articolul (hotărît enclitic *–l*, de exemplu), auxiliarul *a* (pentru perfectul compus), sufixele *–a* şi *–t* (pentru tema perfectului şi, respectiv, a participiului), prepoziţia *pentru* (pentru exprimarea raportului sintactic de finalitate), obţinîndu-se enunţul *Studentul a studiat pentru examen*. În acest moment, enunţul este constituit, *codificat*. E încă închis, însă, în sfera ideală, a subiectului, la nivelul conştiinţei sale. Emiterea se încheie numai o dată cu ultima fază a codificării, corespunzînd unei operaţii anatomo-fiziologice: articularea componentelor fonetice ale enunţului, cînd semnele lingvistice se reduc la semnale. Imaginea acustică, ideală, se realizează material într-un complex sonor. Deposedat de latura lui psihică, pe care o poartă cu sine dar nu o conţine, semnul lingvistic, devenit semnal, este unilateral. Din socială şi ideală, limba devine vorbire individuală – realizarea concret-sonoră a semnelor lingvistice, devenite semnale, depinde de particularităţile articulatorii ale fiecărui vorbitor – şi materială. Limba se obiectivează, obiectivînd gîndirea.

Transmiterea mesajului

Fără ieşirea enunţului lingvistic din sfera ideală a locutorului, fără materializarea lui, comunicarea ar fi imposibilă. În această fază, fizică, mesajul lingvistic ia forma (mai exact, este în mod substanţial) unui flux sonor, realitate material fizică, măsurabilă şi alterabilă (sub acţiunea unor agenţi tot fizici), la o privire superficială cu nimic deosebit de alte fluxuri sonore, „emise" în permanenţă de realitatea înconjurătoare. La o considerare mai aprofundată, asemănarea se dovedeşte numai aparentă. Deosebirile între o structură sonoră naturală în mod absolut, care are o cauză, nu şi un scop, sau care, în orice caz, este produsă mecanic, şi fluxul sonor vocal, articulat, provocat şi îndreptat spre un anumit scop, sînt de esenţă. Fiind o creaţie conştient dirijată, fluxul vocii umane are o organizare materială bine determinată, corespunzător laturii ideale, imaginii

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

acustice. Regularităţile sau neregularităţile, contrastele sonore, modelarea generală a fluxului se deosebesc esenţial de înlănţuiri sonore din natură (ca şi de altele provocate de om în mod mecanic) chiar şi sub aspect fizic: „culoarea" sonoră a vocii umane nu se confundă cu nici o altă manifestare sonoră. Sînt posibile doar similitudini, în cazuri de excepţie, acestea simţite ca excepţii: o voce umană poate fi „metalică" sau „ruginită"; un grup sonor din natură (cîntecul fierăstrăului, şuieratul vîntului etc.) poate aminti de vocea umană, dar se păstrează în fiecare din situaţii conştiinţa deosebirilor. Realizarea artificială, mecanică, a sunetelor vocale umane a devenit în ultima vreme o preocupare a electronicii aplicate la ştiinţa limbii sau în alte domenii ale vieţii spirituale umane (muzică).

Transmiterea mesajului nu se limitează la materializarea sonoră şi, în felul acesta, la vehicularea unui enunţ lingvistic, conceput în sfera ideală a locutorului. Prin transmitere conţinutul informaţional al mesajului se poate îmbogăţi depăşind sfera de înţelesuri a enunţului. O serie de elemente lingvistice şi suprasegmentale proprii vorbirii: intonaţie, accent, prelungiri de vocale, insistenţă în pronunţarea consoanelor, pauze etc. în asociere cu altele nelingvistice: gestică, mimică şi cu circumstanţe ale desfăşurării comunicării: loc, timp, mediu socio-cultural, starea fizică şi psihică a protagoniştilor etc. adaugă informaţii noi, prin care semnificaţia globală a mesajului se poate amplifica, se poate clarifica sau poate intra în contradicţie cu semnificaţia enunţului lingvistic considerat în sine: un gest, o anumită expresie a feţei pot acoperi goluri din structura lingvistică a enunţului sau pot pune conţinutul acestuia sub semnul îndoielii sau al ironiei, al desconsiderării, al neadevărului etc.

Receptarea mesajului

Un enunţ lingvistic devine mesaj, adică act de comunicare, numai dacă a fost receptat. Receptarea mesajului înseamnă primirea şi decodificarea lui.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Fluxul sonor emis de locutor este un *semnal* care reprezintă pentru ascultător (destinatar, persoana a II-a a procesului de comunicare sau receptor ocazional) un stimul venit din lumea exterioară, pe care el îl percepe prin organele auzului şi-l reflectă în planul conştiinţei. El îi sesizează organizarea fonetică material-concretă pe care o interpretează prin restabilirea corespondenţei între planul sonor (semnificantul extern) şi imaginea lui acustică din conştiinţă (semnificantul intern), situînd particularul în general, fenomenalul în esenţial, variantele sub semnul invariantelor. Mergînd în sens invers, în raport cu emiţătorul, receptorul începe operaţia de decodificare prin această primă treaptă, în care semnalele sonore (sau grafice) sînt transformate în semne. Imaginii acustice, în sfera căreia a situat complexul sonor perceput, locutorul, printr-un proces *semasiologic*[29], îi corelează de îndată, prin competenţa lui lingvistică, condiţionată de memorie şi de inteligenţă, conceptul corespunzător. Urmează apoi orientarea semnului, considerat în structura enunţului lingvistic, către planul de referinţă. Se relevă astfel caracterul limbii de semnal al semnalelor, de sistem de semnalizare de gradul al II-lea.

Fiind procesul de comunicare un dialog, receptorul mesajului ia comunicarea pe seama sa; devine element activ, emite un alt mesaj, care va străbate aceleaşi etape, prin desfăşurarea aceloraşi operaţii, transformînd emiţătorul iniţial în destinatar şi receptor.

Circumstanţe şi condiţii ale desfăşurării şi realizării procesului de comunicare

Lăsînd la o parte discuţiile posibile (şi manifestate destul de frecvent în filosofia contemporană sau convertite în literatură) despre posibilitatea sau imposibilitatea comunicării, determinată de opoziţia dintre caracterul individual-concret al oricărui mesaj şi caracterul general abstract al limbii în care este formulat, de oscilaţia între unicitatea şi multiplicitatea de semnificaţii posibile ale termenului care poartă cu sine

[29] B. Pottier, 1974: 35.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

experienţa de viaţă a celui care îl foloseşte şi a celui care îl receptează, buna desfăşurare, eficientă a procesului de comunicare, realizarea scopurilor sale: stabilirea de contacte între oameni, comunicarea de idei, cunoaşterea, sînt condiţionate de o serie de factori, obiectivi sau subiectivi.

1. Limba

E o condiţie fundamentală a comunicării întrebuinţarea unui acelaşi sistem lingvistic; numai astfel se pot realiza cele două operaţii fundamentale: *codificarea* şi *decodificarea* mesajului.

Comunitatea de limbă nu se confundă cu identitatea gradului de cunoaştere a sistemului semiotic, a ansamblului de semne care alcătuiesc limba, a relaţiilor dintre semne şi a regulilor de transformare a relaţiilor virtuale în relaţii reale. Cu alte cuvinte, între emiţător şi receptor pot exista diferenţe însemnate în ceea ce priveşte *competenţa* şi *performanţa* lor lingvistică.

Diferenţele, dacă nu sînt avute în vedere de la început de locutor, pot fi neutralizate prin intervenţia interlocutorului care, servindu-se de funcţia metalingvistică a limbii, cere lămuriri suplimentare despre diverse componente ale enunţului lingvistic pe care nu reuşeşte să le decodifice, nu reuşeşte, de exemplu, să reconstruiască corelaţia *imagine acustică-concept*, dezvoltată de emiţător.

Cînd se discută procesul de comunicare se are în vedere, în general, cazul în care emiţătorul şi receptorul se află în poziţie simetrică, cu roluri alternative, angajaţi direct şi „programatic” în actul lingvistic: locutorul îşi îndreaptă mesajul către un interlocutor (unic sau colectiv, prezent în chiar momentul vorbirii sau intrînd în „circuit” într-un moment ulterior), iar interlocutorul este pregătit, aşteaptă să recepteze mesajul. Nu sînt puţine cazurile, însă, în care sau se lansează mesaje care urmează să-şi afle un receptor (e cazul, de exemplu, al chemării în ajutor, eventual într-o limbă diferită sau de cea maternă sau de cea a mediului lingvistic în care individul vorbitor se poate afla la un moment dat), sau se receptează mesaje, fără ca receptorul să fie un destinatar anterior pre-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

văzut. Fluxul sonor, în oricare din situații, este un stimul venit din exterior, care este reflectat de conştiința receptorului. În funcție de gradul de identificare şi cunoaştere a limbii în care mesajul a fost conceput, el poate fi decodificat sau poate rămîne necunoscut. Un mesaj într-o limbă total necunoscută şi diferită fundamental ca structură în planul expresiei (chineza, de exemplu, pentru un vorbitor de limbă romanică) rămîne o simplă percepere sonoră, auditivă, care nu ajunge să-şi contureze, în planul conştiinței, o imagine acustică. Un mesaj într-o limbă necunoscută, dar cu o structură a expresiei similară (cum este limba italiană pentru un vorbitor de limbă română), permite convertirea percepției auditive într-o imagine acustică, fără a se ajunge, însă, la corelarea imaginii acustice cu un concept. Numai cunoaşterea limbii în care a fost elaborat şi emis enunțul lingvistic permite, după constituirea imaginii acustice, transformarea semnalului în semn lingvistic, o dată cu corelarea imaginii acustice cu un concept.

2. Protagoniştii

Elaborarea mesajului nu rămîne independentă de tipul de relații sociale în care se află prinşi cei doi protagonişti; o serie de structuri lingvistice vor fi determinate în mod obligatoriu de natura acestor relații (pronume, forme verbale etc.). Funcțiile expresivă şi conativă ale limbii dirijează într-o măsură însemnată organizarea mesajului sub acest aspect. Vorbitorul îşi gîndeşte şi structurează enunțul lingvistic în funcție de destinatar, de condiția lui socio-lingvistică; acelaşi vorbitor comunică într-o anumită manieră într-un mediu lingvistic academic şi într-un alt chip într-un mediu familiar, în unul urban sau în unul rural, într-un cerc de prieteni sau într-un grup de necunoscuți ş.a.m.d. Cu alte cuvinte, structura de adîncime a mesajului este determinată de planul de referință al realității obiective, dar structura lui de suprafață şi mai ales dimensiunea lui stilistică este determinată de emițător, pe de o parte, de luarea în considerație a destinatarului, pe de alta. Acesta din urmă, pe lîngă condiționările pe care le introduce în procesul de comunicare prin sfera

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

socială în care se află înscris, mai dirijează organizarea enunțului şi din punctul de vedere al sensului în care emițătorul tinde să-l influențeze.

Nivelul cultural, sau mai exact specificul orizontului cultural al protagoniştilor, ca şi elemente ținînd de temperament şi inteligență sînt, de asemenea, condiții care modelează mesajul, pe de o parte, şi care, pe de alta, îl fac descifrabil, integral sau parțial, sau îl fac indescifrabil.

Prin decodificare, în mod ideal, receptorul unui mesaj ar trebui să „perceapă" şi să înțeleagă în întregime, prin intermediul gîndirii, componente ale planului referențial care a provocat mesajul, care se află în structura de adîncime a mesajului.

Este de la sine înțeles că diferența de cultură sau chiar numai de experiență de viață individualizează reprezentarea „obiectului" din planul de referință spre care trimit semnele lingvistice alcătuitoare ale mesajului. Diferențele sînt anulate total numai cînd protagoniştii se află în prezența aceluiaşi plan de referință, concretizat în persoana a III-a, ca într-un enunț precum: „Acesta este pinul lui Pirandello". Diferențele cresc, putînd conduce chiar la nerealizarea comunicării, cînd *obiectul* – persoana a III-a a comunicării – îl constituie un element abstract.

Dificultățile realizării depline a comunicării, rezultînd din neconcordanța între codificare şi decodificare, derivă, pe fondul unei diversități de experiență de viață şi de cultură, din chiar structura faptului de limbă, în raportul – adesea de contradicție – dintre *conotația* şi *denotația* semnului lingvistic, a enunțului. *Denotația* este un instrument al funcției denotative a limbii, prin care se dezvoltă şi dezvăluie relația dintre un semn lingvistic şi referentul său; denotația implică o relație de *denumire*. *Conotația* unui semn lingvistic implică, pe lîngă determinările contextuale, în constituirea semnificației, alte determinări izvorînd din experiența de viață a locutorului, din starea lui emoțională în momentul elaborării şi comunicării mesajului. Opoziția dintre denotație şi conotație, stînd în strînsă legătură cu relația dintre individual şi social (denotația descrie sensul unui termen ca obiect al consensului unei comunități lingvistice; conotația reprezintă ceea ce semnificația are particular la un individ vorbitor sau la un grup de indivizi din interiorul unei comunități lingvistice), se neutralizează tocmai prin caracterul specific al funcțio-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

nării limbii: cufundarea particularului în general, a fenomenalului în esențial, a concretului-material în abstract-ideal. În planul conştiinței se produce o triere a trăsăturilor, lăsîndu-se la o parte cele necaracteristice tocmai din punctul de vedere al raportului dintre social şi individual. [„Limba – spune K. Marx – este conştiința reală, practică, existentă şi pentru alți oameni şi numai astfel existentă şi pentru mine însumi”].

3. Circumstanțe

Circumstanțele (de loc, timp, mediu, de canal – scris sau oral etc.) în care se desfăşoară procesul de comunicare pot avea un rol decisiv în codificarea şi mai ales în decodificarea mesajului.

Orice enunț lingvistic trebuie interpretat în contextul, lingvistic şi extralingvistic, în care el a fost emis. Contextul completează goluri rămase în structura enunțului considerat izolat. Secvența „A şters-o.”, de exemplu, îşi dezvăluie unul din mai multele înțelesuri posibile, virtuale, numai în funcție de contextul în care este inserată de locutor: sau în relație cu întrebarea „Unde-i Mircea ?”, sau în relație cu o alta: „A şters Mircea tabla ?”, sau în legătură cu o anumită intonație sau mimică, cu o anumită grafie etc. sau cu elemente legate de locul şi timpul desfăşurării procesului de comunicare şi în legătură cu care emițătorul găseşte superfluu să mai dea indicații. Nereceptarea unuia din aceste elemente contextuale duce la denaturarea sensurilor şi, în consecință, la deformarea informației primite de receptor, putîndu-se ajunge pînă la nerealizarea comunicării.

Mesajul mai este adesea denaturat de condițiile transmiterii sale; în transmiterea pe cale scrisă, grafia poate fi în parte ilizibilă, hîrtia poate fi distrusă în anumite puncte; în transmiterea orală, particularități sau deficiențe de pronunțare ale locutorului, sau de audiție ale interlocutorului, distanța dintre protagonişti, intervenția unor zgomote mai puternice pot provoca alterarea enunțului. În toate aceste cazuri, receptorul poate *reconstitui* din părți întregul, între altele, pe baza principiului *redundanței* în limbă, dacă el are o cunoaştere perfectă a limbii şi a

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

specificului funcționării ei. În sine un plural, numeralul *doi* conduce la refacerea secvenței *doi moşi*, receptată ca *doi moş*; pluralele *ei* şi *au fost* orientează reconstituirea enunțului *Ei au fost împrăştiați*, dintr-o variantă alterată *Ei au fost împrăştiaț* sau *Ei au fost împrăştia…* etc.

Pe fondul caracterului specific al unei limbi, principiul redundanței, în strînsă legătură cu principiul gradului de probabilitate de apariție a unui semn lingvistic într-un enunț finit şi, în consecință, cu gradul de previzibilitate a apariției lui, permite receptorului să umple goluri ale enunțului după receptarea lui sau chiar în momentul emiterii, venind eventual în ajutorul emițătorului.

(3). *Ipostazele limbii*

În structura eterogenă a limbajului uman, F. de Saussure distingea cele două componente fundamentale: *limbă* şi *vorbire*; ceea ce a fost, însă, pentru lingvistul genevez, la început, o distincție necesară pentru delimitarea sferei de investigații proprie teoriei generale a limbii, a devenit mai tîrziu o problemă majoră a lingvisticii, interesînd însăşi esența şi mecanismul de funcționare a limbajului.

Conceptele de *limbă* şi *vorbire* reflectă în concepția lui Saussure şi a lingvisticii postsaussuriene două modalități de existență şi manifestare a limbajului uman în general şi, mai ales, a limbajului specific unei comunități socio-lingvistice. Între ele raportul e dialectic, un raport între două componente ale unei unități, care se implică în mod reciproc, fără a se confunda, care se opun fără a se elimina, care se neagă discret şi creator. E un raport care se înscrie şi se desfăşoară între coordonatele altor raporturi: social-individual, esențial-fenomenal, ideal-material, pasiv-activ, sincronie-diacronie şi pe fondul complexului de relații *limbaj-gîndire-societate*.

Facultate umană complexă şi totodată instituție socială de caracter particular, limbajul articulat înseamnă:

1. desfăşurarea unor asociații psihice:
   - între un obiect din realitate şi un concept,

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

- între un concept şi o imagine acustică,
- între o imagine acustică şi o imagine auditivă;

2. desfăşurarea unor procese anatomo-fiziologice:
   - realizarea unor complexe sonore, purtătoare de sens,
   - perceperea unor complexe sonore, purtătoare de sens.

De aici se înţelege că o facultate umană, *limbajul*, in abstracto, nu există sau nu interesează lingvistica. Limbajul există (şi interesează) ca produs social, funcţionînd social, ca instrument de comunicare în interiorul unei anumite comunităţi socio-lingvistice, care îi condiţionează specificul. *Limba* şi *vorbirea* sînt tocmai două ipostaze, două moduri de a fi, fundamentale, care fac din *limbaj* o realitate şi nu doar o însuşire, fie şi definitorie, a omului; din această din urmă perspectivă interesează psihologia, nu lingvistica.

Raportul dintre *limbă* şi *vorbire* l-a conturat însăşi istoria devenirii limbajului uman. *Vorbirea* a apropiat (şi apropie) oamenii între ei în tentativa (derivînd din necesitate) de informare asupra unor evenimente din realitate, fapte de experienţă etc. *Limba* a făcut (şi face) posibilă comunicarea, înţelegerea, apropierea între oameni şi stabilitatea relaţiilor.

Limba este ipostaza socială a *limbajului*, instrument şi produs al facultăţii umane lingvistice moştenite, al gîndirii şi al unei anumite societăţi, cu date istorice, etno-psihice şi de civilizaţie specifice, care o diferenţiază de alte societăţi uman-istorice. Din această perspectivă, limba se relevă ca unul din axele centrale ale unităţii naţionale şi de diferenţiere între comunităţi-naţiuni.

Dezvoltîndu-se în sfera general-umanului, *limba* este produsul social-istoric al unei comunităţi lingvistice interioară membrilor colectivităţii, dar independentă de voinţa individuală a fiecăruia în parte, *obiectivă* şi *obiectivîndu-se* în procesul de comunicare individuală, prin care conştiinţa *revoluţionară* a vorbitorului se confundă cu conştiinţa lui socială.

Limba are existenţă şi esenţă *socială*, fiind, de aceea, marcat *convenţională*; este *pasivă* şi *referenţială* (în sensul de plan de referinţă). Ea este socială în două sensuri:

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

a. e un ansamblu de semne, polivalente, cu semnificaţii virtuale, constituite istoriceşte, în procesul de dezvoltare materială şi spirituală a unei colectivităţi umane;
b. e aceeaşi pentru toţi membrii unei aceleiaşi comunităţi socio-lingvistice, pe care-i serveşte în mod egal în realizarea comunicării. E un ansamblu de semne şi de relaţii, virtuale, între semne, trecute din sfera naturalului în cea a convenţionalului şi impunîndu-se ca atare individului vorbitor, care *primeşte* limba şi o *învaţă*. Limba este aceeaşi pentru toţi membrii unei comunităţi lingvistice, dar nu toţi o „posedă" în egală măsură: „Limba nu este completă în niciunul [individ], ea nu există perfect decît în masă"[30]. Ca tezaur pasiv, „inventar" complet de semne şi de relaţii între semne, limba există numai la nivelul întregii comunităţi, ca esenţă psiho-intelectuală: „Limba există în colectivitate sub forma unei sume de amprente în fiecare creier, aproape ca un dicţionar ale cărui exemplare au fost toate împărţite între indivizi"[31].

Gradul de cunoaştere, de „posedare" a limbii de către indivizii vorbitori stă în legătură direct proporţională cu nivelul lor de cultură; aceasta, mai ales în ceea ce priveşte ansamblul de semne; chiar dacă nu rămîn cu totul indiferente la orizontul cultural şi la nivelul de instrucţie al subiectului vorbitor, relaţiile dintre semne, fiind virtuale şi constituind o componentă de adîncime a limbii şi esenţial definitorie, sînt într-o măsură mult mai mare cunoscute de către membrii unei comunităţi lingvistice.

Acesta e modul de existenţă socială şi de relevare a esenţei sociale a limbilor naţionale; ele există în şi prin comunitatea respectivă şi prin membrii ei consideraţi individual, dar sînt exterioare vorbitorului, voinţei şi inteligenţei sale. Cu o existenţă şi cu o istorie anterioară vorbitorului şi oricărui act lingvistic pe care acesta îl desfăşoară, *limba* îşi dezvăluie esenţa socială, ca dimensiune activ-referenţială în procesul comunicării. Prin caracterul ei ideal-psihic – ansamblu de seme care asociază unui

[30] F. de Saussure, 1967: 30; în ediţia românească, 1998: 39 (n. ed.).
[31] F. de Saussure, 1967: 38; în ediţia românească, 1998: 44 (n. ed.).

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

concept o imagine acustică, asociație motivată istoric şi convenționalizată – *limba* „reglează" comunicarea prin situarea fenomenalului sub semnul esențialului; emiterea şi receptarea mesajului se socializează în spațiul corelației dintre *imaginea auditivă* – abstractizare şi esențializare a realității fluxului sonor (emis şi perceput) şi *concept* – abstractizare şi esențializare, prin gîndire, a unor componente ale realității, obiect al informației.

Vorbirea este ipostaza individuală a limbajului, componentă fundamentală reprezentînd actul lingvistic concret şi desfăşurîndu-se în sincronie. Rolul individului vorbitor este esențial; el este elementul activ care transformă virtualitățile de la nivelul *limbii* în realități. Cînd actul lingvistic se desfăşoară în scris, componentele din planul limbii devin chiar „tangibile". Ceea ce există implicit, la modul psihic-ideal, devine explicit, prin latura materială, care nu e unica, dar e dimensiunea relevantă, definitorie pentru *vorbire*.

În funcționarea limbajului, limba *implică* o asociație bilaterală de natură psihică, între un concept şi o imagine acustică. *Vorbirea* este mai complexă, implicînd, pe lîngă o serie de asociații psihice, o altă serie de procese anatomo-fiziologice. Fiind un act individual, derivînd din intențiile subiectului care întrebuințează *limba*, *vorbirea* implică, în primul rînd, stabilirea unor asociații între obiecte din realitate şi concepte corespunzătoare. Desfăşurîndu-se între nişte coordonate pe care limba – subiacentă – i le impune, vorbirea *se realizează* prin complexe sonore sau grafice, emise şi receptate, purtătoare ale unor sensuri voite şi constituite în mod individual, receptate şi înțelese în mod individual. Mai ales din punctul de vedere al receptării (situația este valabilă, însă, şi la emitere), raportul dintre *limbă* (domeniu al pasivității) şi *vorbire* (domeniu al activității) implică o dinamică a reducerii percepțiilor auditive la imagini acustice şi a reprezentărilor şi ideilor particulare, individuale, despre obiecte din realitate, la concepte.

Componente într-o permanentă relație de interdependență, în diacronie – practica *vorbirii* este condiția fundamentală pentru constituirea şi dezvoltarea asociației dintre concept şi imagine acustică – şi în sincronie – *limba*, prin unicitatea aceloraşi asociații face *vorbirea* inteligibilă şi

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

eficientă –, *limba* şi *vorbirea* se apropie pînă la a face imposibilă distingerea lor în desfăşurarea unei asociaţii psihice care suprapune latura materială şi cea ideală a limbajului: asociaţia dintre imaginea acustică, cu esenţă pasivă în conştiinţa socială a membrilor unei comunităţi, şi percepţia auditivă (sau vizuală) a unui flux sonor (sau grafic). Prin acest proces mai ales, vorbirea este individuală şi socială în acelaşi timp.

Dacă în ceea ce priveşte ansamblul semnelor lingvistice, „inventarul" lor, *limba* şi *vorbirea* se află în raporturi de cuprindere, de includere: vorbirea se înscrie în sfera mai amplă a limbii, în privinţa relaţiilor dintre semne şi a realizării semnificaţiilor finite, cele două ipostaze ale limbajului uman se situează în raporturi de conversiune: în sfera *limbii*, relaţiile dintre semnele lingvistice sînt *virtuale* şi tot *virtuale* sînt şi semnificaţiile; în sfera *vorbirii*, relaţiile dintre semne devin *reale*: semnele lingvistice se asociază în combinaţii mai mult sau mai puţin complexe; prin aceste combinaţii se dezvoltă semnificaţia fiecărui semn în parte şi a enunţului în ansamblul său. În acest proces, limba se revelă ca domeniu al memoriei, iar vorbirea, domeniu al creativităţii. În *vorbire*, prin transformarea relaţiilor virtuale în relaţii reale, şi, o dată cu aceasta, în constituirea semnificaţiilor, creativitatea individului vorbitor intervine în mod decisiv. Este aceasta şi zona în care *vorbirea* poate împinge înainte dezvoltarea *limbii*, fie prin depăşirea unor limite pe care limba – prin semnificaţiile virtuale ale semnelor – le impune, fie prin regularizarea unor relaţii nu îndeajuns de clar organizate în sfera virtualului.

*
* *

Lingvistica postsaussuriană a transformat opoziţia *limbă-vorbire* într-un cadru teoretic luat ca bază pentru interpretarea altor probleme de funcţionare a limbajului, trecînd totodată la o serie de reformulări ale acestei unităţi bipolare, atît sub aspect terminologic – cel mai frecvent –, cît şi sub cel al interpretării conceptelor.

Trubetzkoy şi, în general, şcoala lingvistică de la Praga, în ansamblu, inserează în opoziţia *limbă-vorbire* studiul sunetelor: *fonetica*

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

studiază sunetele vorbirii, din punctul de vedere al caracteristicilor lor articulatorii şi fizice, în timp ce *fonologia* descrie „sunetele" limbii, din punctul de vedere al funcţionalităţii lor, studiază, adică, *fonemele*. Înscriindu-se pe aceeaşi linie şi, în acelaşi timp, în sfera raportului dintre general şi particular, Emanuel Vasiliu asimilează opoziţiei *limbă-vorbire* opoziţia *invariantă-variantă*; limba este un ansamblu sistematic de invariante, a căror trăsătură definitorie este pertinenţa, în timp ce *vorbirea* ar fi o sumă infinită de variante.

R. Jakobson şi A. Martinet propun o altă dihotomie: *cod-mesaj*, concomitent cu o situare a discuţiei în cadrul relativ limitat al procesului de comunicare. Din această limitare a investigării fenomenului lingvistic derivă şi incapacitatea termenilor şi a conceptelor propuse de a pătrunde în adîncimea esenţei şi a funcţionării limbajului uman. Termenul *cod* îşi închide semnificaţia în ideea respectării, în sincronia procesului de comunicare, a unei convenţii privind asociaţia, specifică limbii-fenomen social, dintre imaginea acustică şi concept, asociaţie care trebuie să funcţioneze perfect atît la polul emiţătorului, cît şi la cel al receptorului. În acelaşi timp, termenul opus, *mesaj*, este prea concret legat de caracterul informaţional al semnului lingvistic spre a permite ridicarea la un nivel de abstractizare superior, numaidecît necesar înţelegerii limbajului uman în toată complexitatea sa.

Dezvoltînd opoziţia *paradigmatic-sintagmatic*, mai mult subînţeleasă în concepţia lui Saussure (vorbirea se dezvoltă în plan *sintagmatic*, avînd aici caracter combinatoriu, în timp ce limba, care dispune cel mult de o serie de combinaţii fixe, echivalînd, în ultimă instanţă, tot cu nişte semne lingvistice, doar mai complexe, se situează în plan *paradigmatic*), între coordonatele sistemului său lingvistic-filozofic, al cărui ax organizator este *timpul*, G. Guillaume concretizează raportul *limbă-vorbire* într-o opoziţie *lexic-sintaxă*, care se desfăşoară tocmai pe scara timpului. În sfera *limbii* se situează unităţile lexicale, în sfera *vorbirii*, structuri sintactice. În sistemul limbii, unităţile lexicale ocupă anumite *poziţii*; în procesul de comunicare, vorbitorul le situează, în organizarea frazei, într-o serie de *opoziţii*. Raportul dintre limbă şi vorbire e un raport temporal, în interiorul căruia unităţile potenţiale de la nivelul limbii

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

devin unităţi reale, „de efect”, la nivelul vorbirii; aşadar, dacă *limba* aparţine trecutului, *vorbirea* aparţine prezentului.

Prin introducerea conceptelor de *competenţă* şi *performanţă*, generativismul american, promovat de N. Chomsky, reformulează, în unele privinţe în mod esenţial, teoria saussuriană, mai ales în zona ei cea mai vulnerabilă, domeniul sintactic, adică al relaţiilor dintre semne.

Competenţa, mai mult decît un înlocuitor al conceptului de *limbă*, este o componentă esenţial-definitorie a acestui aspect social şi ideal al limbajului uman. Prin această dimensionare, Chomsky, pe de o parte, aduce în planul limbii nivelul sintactic, situat de Saussure în planul vorbirii, iar, pe de alta, înlocuieşte caracterul de pasivitate (care ar fi specific limbii, domeniu al memoriei, în viziunea lui Saussure) cu cel de creativitate. Competenţa este ansamblul posibilităţilor fiecărui membru al unei comunităţi socio-lingvistice de a construi şi de a recunoaşte un număr de fraze corecte, de a le identifica sensurile. La modul ideal, competenţa comună tuturor subiecţilor vorbind aceeaşi limbă reprezintă acea limbă.

Performanţa este *actualizarea competenţei*; este modul în care vorbitorul utilizează „regulile care leagă semnele de interpretarea lor semantică” şi care, adunate în sistem, constituie *competenţa*. Cu alte cuvinte, performanţa este *manifestarea reală* a competenţei *virtuale* a subiecţilor vorbitori şi care depinde (ca şi *vorbirea*, din concepţia lui Saussure) de o serie de factori precum memoria vorbitorului şi a interlocutorului, atenţia, mediul socio-cultural etc.

Privite dintr-o perspectivă saussuriană, *competenţa* (corespunzînd *limbii*) înseamnă totalitatea relaţiilor virtuale specifice unei limbi stăpînite doar parţial de către indivizii vorbitori, consideraţi individual, „posedate” în întregime numai la nivelul colectivităţii în ansamblu, iar *performanţă* înseamnă totalitatea relaţiilor *realizate*, de către individ sau de către masa de indivizi vorbitori. Spaţiul de existenţă a competenţei şi de manifestare a performanţei este fraza.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

*
* *

Şcoala glosematică propune, prin Hjelmslev, o altă opoziţie, între *schemă* şi *uzaj*, situată între coordonatele teoriei formaliste despre limbă. Mergînd mai departe decît Saussure, lingvistul danez consideră că limba nu-i altceva decît formă; conţinutul însuşi (*substanţa*, în terminologia sa) este manifestare a formei în interiorul materiei. În cadrul acestei teorii, *schema* se defineşte prin natura sa pur formală; un ansamblu de relaţii (paradigmatice şi sintagmatice) între elemente ale limbii, independente de sensul şi realizarea lor fonetică. *Uzajul* este modul de manifestare a acestor unităţi, sub aspect semantic şi fonic. Hjelmslev va merge încă mai departe cu reformularea teoriei lui Saussure introducînd în discuţie un al treilea concept, cel de normă. În tricotomia propusă: *schemă-normă-uzaj*, *norma* reprezintă o abstractizare în raport cu *uzajul*; ea este ansamblul trăsăturilor distinctive care permit, în manifestarea concretă a *schemei*, diferenţierea unităţilor lingvistice între ele. Înţeles astfel nivelul fonetic al limbii, un fonem *r* se defineşte, în planul *schemei*, prin posibilităţile sale combinatorii, în silabă; în planul *normei*, prin trăsăturile sale distinctive, în raport cu alte foneme: este o consoană vibrantă; în planul *uzajului*, se caracterizează prin ansamblul trăsăturilor sale fizice, distinctive şi non-distinctive: vibrantă, sonoră, alveolară etc.

Interpretarea tricotomică a organizării şi funcţionării limbajului o va dezvolta şi aprofunda mai ales românul E. Coşeriu, care publică în 1952, la Montevideo, studiul *Systema, Norma y Habla* (*Sistem, normă şi vorbire*).

Considerînd distincţiile de acest fel justificate mai mult metodologic – în realitate există numai limbajul uman articulat, unitar şi indivizibil, în stare de activitate –, E. Coşeriu, după ce supune unui examen critic concepţia lui Saussure şi o serie de idei dezvoltate ulterior (la Hjelmslev, Martinet, Brøndal), întreprinde o descriere complexă a fenomenului lingvistic, situîndu-l în perspectiva raportului dintre limbă şi vorbitor (şi el privit ca entitate individuală sau colectivă şi în raport cu societatea), dintre limbă şi conştiinţa lingvistică a vorbitorului.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

În modul de a concepe limbajul, E. Coşeriu îl urmează pe Humboldt. Adevărata esenţă a limbajului este o esenţă verbală, adică limbajul este activitate. Limbajul nu este *ergon* – un produs static –, ci *energèia*, are esenţă dinamică, este o activitate creativă liberă. Limba nu este un sistem închis în sine, întrebuinţată în limbaj ca un obiect dat, o unealtă preexistentă. Limba este suma posibilităţilor de a vorbi acea limbă, în parte realizate deja, în parte urmînd a se realiza. Limba este însemnul unei maxime libertăţi a omului şi, prin aceasta, a esenţei sale de umanitate.

În această înţelegere, *vorbirea* din termenii lui Saussure nu este numai actualizarea de natură individuală a limbii de natură socială, ci dezvoltarea, *real-izarea* diferitelor posibilităţi oferite de *limbă*.

Actul lingvistic este în orice moment repetare şi creaţie; o limbă naţională oferă vorbitorului o serie de elemente spre cunoaştere şi, în acelaşi timp, o serie de posibilităţi de a le întrebuinţa. Vorbitorul se află, de aceea, mereu prins între libertate şi constrîngeri, între ceea ce ştie şi ce poate, între ce vrea şi ce se poate. Ca facultate umană, limbajul se moşteneşte, dar ca limbă naţională se deprinde a se crea în permanenţă. Din această perspectivă, individul vorbitor se află în poziţii diferite în raport cu limbajul, în funcţie de gradul de abstractizare în interpretarea (cunoaştere şi întrebuinţare) pe care el o dă limbii naţionale, în strînsă legătură cu nivelul său cultural şi de instrucţie, cu mediul social în care se face comunicarea, cu stadiul de dezvoltare a limbii însăşi.

Cele trei ipostaze ale limbajului: *sistem-normă-vorbire* reflectă, în consecinţă, concomitent trei dimensiuni implicite ale unei limbi naţionale (şi, prin extindere, ale limbajului în general), trei modalităţi de interpretare de către vorbitor a limbii, trei situaţii în care el se poate afla, în sfera diferitelor raporturi: individual-social-particular-general, fenomenal-esenţial, libertate-constrîngeri, inovaţie-tradiţie, creaţie-repetare.

E. Coşeriu îşi reprezintă grafic teoria prin trei pătrate care se includ într-un sens care corespunde gradelor de abstractizare ce diferenţiază cele trei „trepte” ale *interpretării* limbajului în (şi *prin*) actul lingvistic:

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

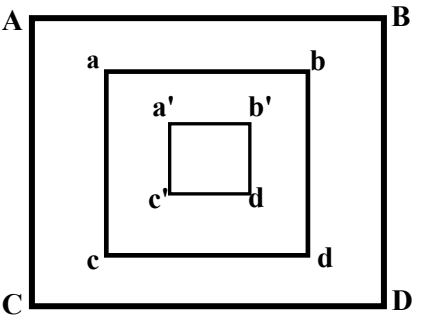

Pătratul cel mare, *ABCD*, corespunde *vorbirii* (*hablar*), reprezentînd realizările lingvistice concrete, în comunicarea orală sau scrisă.

Pătratul al doilea, *abcd*, corespunde *normei* (*norma*) şi reprezintă un prim grad de abstractizare în interpretarea limbajului în (prin) actul lingvistic; se elimină „tot ceea ce în vorbire se prezintă absolut inedit, ca variante individuale, ocazionale şi momentane", se păstrează numai „aspectele comune constante în actele lingvistice concrete şi în modelele lor. «*Norma*» conţine numai ceea ce în *vorbirea concretă* este repetiţie a modelelor anterioare"[32].

Ultimul pătrat, *a'b'c'd'*, corespunde *sistemului* (*sistema*); el reprezintă un al doilea grad de abstractizare, prin care se reţin numai opoziţiile funcţionale, invariantele, eliminîndu-se „ceea ce în *normă* e simplă obişnuinţă, tradiţie constantă, element comun vorbirii unei comunităţi luate în consideraţie, dar fără valoare funcţională"[33]; se elimină adică variantele determinate contextual sau cultural sau socio-cultural.

Dar în ce plan se fac (sau există) aceste abstractizări? Şi cine interpretează limbajul ?

Interpretarea limbajului implică procesul de abstractizare. Pînă la un punct aceasta este realizată de orice vorbitor în momentul emiterii unui enunţ lingvistic şi de orice interlocutor în momentul receptării. În

[32] E. Coşeriu, 1971: 80; în ediţia românească, 2004: 97 (n. ed.)
[33] E. Coşeriu, 1971: 81; în ediţia românească, 2004: 98 (n. ed.).

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

ansamblul său, interpretarea o realizează lingvistul, vorbitor şi totodată interlocutor ideal; el ambiţionează o *conştientizare* absolută a fiecărui act lingvistic considerat în amîndouă sensurile, al emiterii şi al receptării.

În concepţia lui E. Coşeriu, *sistemul* este un complex de opoziţii funcţionale, o „reţea de funcţiuni", care se constituie în condiţii, în posibilităţi oferite comunicării lingvistice: „Sistemul este un ansamblu de posibilităţi, de coordonate care indică drumuri deschise şi drumuri închise; poate fi considerat un ansamblu de „impostări", sau, mai bine zis, *un ansamblu de libertăţi*, admiţînd realizări infinite şi impunînd o singură exigenţă; să nu fie afectate condiţiile funcţionării instrumentului lingvistic; mai mult decît imperativă, natura sa e consultativă"[34].

În activitatea lingvistică, sistemul este subiacent şi *normei*, şi *vorbirii*. În dicotomia saussuriană, amîndouă aceste din urmă ipostaze reprezintă realizarea practică a *sistemului*, deci *vorbire* (*parole*). În acelaşi timp, însă, aşa cum apare la A. Martinet, întrucît se manifestă şi ca abstracţiune şi întrucît este implicită actelor concrete de vorbire, norma s-ar apropia de conceptul de *limbă*, din teza lui Saussure. În alţi termeni, *norma* ar fi *vorbire* pentru *sistem*, şi *limbă* pentru *vorbirea individuală*. Vorbitorul comun nu cunoaşte în mod explicit *sistemul*, dar îl poartă cu sine; pentru el, conştientizarea sistemului o realizează norma. Dar *norma* poate să fie la fel de necunoscută vorbitorului, în care caz el se înscrie intuitiv, subconştient în sistem, realizîndu-l în vorbire în modul său particular, nedirijat. Rămînînd subconştient în sistem, el, vorbitorul, poate contrazice norma. Se întîmplă aşa în mod frecvent în limbajul copiilor şi în întrebuinţarea unei limbi străine, într-o primă fază de cunoaştere.

[34] E. Coşeriu, 1971: 82; termenul „impostări" este o adaptare a unui termen italian; în ediţia românească, 2004: 100: „Sistemul este ansamblu de posibilităţi, de coordonate care indică drumuri deschise şi drumuri închise. Poate fi considerat ca ansamblu de „impuneri", dar, de asemenea şi chiar mai bine, poate fi considerat ca *ansamblu* de libertăţi, dat fiind că admite infinite realizări şi pretinde numai să nu fie afectate condiţiile funcţionale ale instrumentului lingvistic; el are, mai degrabă, un caracter consultativ decît „imperativ" (n. ed.)

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

În limba română, de exemplu, ca şi în alte limbi, de altfel, în structura temelor de prezent indicativ şi imperfect verbele prezintă aceeaşi rădăcină (cu eventuale alternanţe): *cînt-cîntam, merg-mergeam*, *vin-veneam* etc. Situînd, prin analogie, verbul *a fi* în acest sistem flexionar, copiii ajung să conjuge *eu sînteam*… „Eroarea" nu se va repeta mai tîrziu, cînd copilul va lua cunoştinţă, prin cultură şi instrucţie, de *normă*, care scoate acest verb din sistemul verbelor regulate, pentru a-l introduce într-un sistem propriu de conjugare: *sînt-eram*.

Aşadar, *norma* este situată între *sistem* şi *vorbire* de o anumită tradiţie socio-culturală, cu rolul de a limita libertăţile pe care şi le ia individul vorbitor în aplicarea sistemului. Poziţia subiectului vorbitor faţă de sistem şi normă este contradictorie: sistemul îi oferă posibilităţi şi libertăţi multiple, teoretic nelimitate, în timp ce norma îi impune constrîngeri. Prin aceasta, vorbitorul se află în situaţia pictorului în raport cu pînza şi culorile avute la dispoziţie: „pictorul nu poate, pictînd, să iasă afară din dimensiunile pînzei şi nu poate folosi decît culorile pe care le are; dar în marginile pînzei şi în întrebuinţarea culorilor pe care le are, libertatea lui expresivă este absolută"[35].

Norma se situează atît în planul conştiinţei, cît şi în vorbirea reală. Ea este virtuală şi reală în *vorbire*. Poate fi cunoscută sau ignorată, acceptată sau respinsă. Intuind sistemul mai mult decît vorbitorul comun, marii scriitori sfărîmă *norma*, relevînd posibilităţi de expresie „ascunse" ale limbii; aşa au făcut Dante, Cervantes, Gongora, Eminescu, Shakespeare etc.

Norma este în acelaşi timp interpretare (o interpretare) a sistemului şi abstragere din vorbire. Reprezintă echilibrul fragil şi imperfect (datorită dinamismului limbii şi caracterului mărginit al cunoaşterii) al sistemului la un moment dat pe care aspiră să-l reprezinte şi o zonă în

[35] E. Coşeriu, 1971: 82; în ediţia românească, 2004: 100: „pictorul nu poate să renunţe la pînză şi nu poate folosi culori pe care nu le are, dar, în cadrul limitelor impuse de pînză şi de culorile de care dispune, libertatea sa de exprimare este absolută" (n. ed.).

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

care vorbirea şi sistemul se întîlnesc; dirijează posibilităţile oferite de sistem, restrînge libertăţile manifestate în vorbire. Tinzînd spre sistem, prin latura ei virtuală, şi spre vorbire, prin latura ei reală, norma este „materializarea" conştiinţei sociale în actul lingvistic.

Prin natura ei de interpretare a sistemului, *norma* tinde să se impună (şi este impusă de lingvişti, prin diverse instrumente: gramatici, dicţionare, îndreptare etc.) ca *normă generală* (luînd numele de *limbă literară*), ce trebuie respectată în mod conştient. Prin natura ei de abstragere din vorbire, norma se impune ca model condiţionat de o anumită comunitate socio-lingvistică, relativ restrînsă, de tradiţiile comunicării în interiorul ei; este vorba atunci de *norme colective*, specifice diferitelor stiluri: ştiinţific, publicistic, familiar etc. în procesul activ al comunicării, este mai frecvent ignorată *norma generală*; *normele colective* (stilistice) sînt în general respectate. În oricare din situaţii, însă, *vorbirea* este, din punctul de vedere al vorbitorului, interpretare a sistemului, cu sau fără cunoaşterea şi respectarea normei, şi nu realizare a normei. În acest proces de *realizare* concretă, prin *vorbire*, a sistemului, individul vorbitor, chiar supunîndu-se unor „reguli", chiar urmînd o serie de modele impuse de norma generală sau (şi) de norme particulare (colective, stilistice), ajunge să-şi creeze şi o normă a sa, *individuală*, caracterizată printr-un număr de constante care-i definesc originalitatea indiferent de împrejurările comunicării. Dincolo de această *normă individuală* se dezvoltă apoi realizările ocazionale, proprii momentului comunicării, *actele de vorbire*, în cel mai înalt grad concrete şi individuale.

Prin prisma interpretării lui Coşeriu, limbajul apare în toată complexitatea lui, determinată de însăşi complexitatea raporturilor în care intră vorbitorul, şi de împletirea dimensiunii statice cu cea dinamică. În esenţa ei, teza lui Coşeriu nu se opune radical concepţiei lui F. de Saussure, ci mai mult o adînceşte, o explicitează şi o nuanţează. Între ipostaza abstractă, *limba* (*sistemul*, într-o echivalenţă imperfectă), şi cea concretă, *vorbirea* (*vorbirea concretă*, la Coşeriu, în aceeaşi echivalenţă imperfectă), Coşeriu introduce o a treia, abstractă şi concretă în acelaşi

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

timp, *norma*, care, la rîndul ei, dezvoltă alte două laturi, una socială (*norma generală* şi, adăugăm noi, *normele stilistice*) şi alta individuală (*norma individuală*). El însuşi îşi priveşte la un moment dat teoria prin prisma dicotomiei saussuriene, regrupînd cele trei (de fapt, patru) concepte în funcţie de diverse unghiuri din care poate fi considerat limbajul uman.

Din punctul de vedere al dinamicii comunicării, în opoziţia *pasiv-activ*, *limbii* (*langue*) din concepţia lui Saussure îi corespunde *sistemul*, reţea de opoziţii funcţionale, pertinente, „ansamblu de posibilităţi"; *vorbirii* (*parole*) îi corespund *norma* (socială şi individuală) şi *vorbirea concretă*.

În interiorul opoziţiei *social-individual*, *limba* corespunde *sistemului* şi *normei sociale*, iar *vorbirea*, *normei individuale* şi *vorbirii concrete*.

Din perspectiva opoziţiei *abstract-concret*, Coşeriu consideră că *vorbirea* (*parole*) coincide cu actele lingvistice concrete, în timp ce *limba* (*langue*) cuprinde *norma* (*socială* şi *individuală*), reprezentînd diferite grade de abstractizare, şi *sistemul*. De fapt, *norma* este în acelaşi timp concretă şi abstractă; *norma individuală*, apoi, stă mai mult în planul concretului.

Cînd opoziţia se stabileşte între *tradiţie* şi *inovaţie*, *repetiţie* şi *originalitate expresivă*, *vorbirea* cuprinde numai faptele concrete ale actului lingvistic, în timp ce *limba* corespunde *sistemului* şi *normei* (*sociale* şi *individuale*). În ceea ce priveşte *norma individuală*, am considera că, din punctul de vedere al unei limbi naţionale, ea corespunde mai degrabă inovaţiei.

În concluzie, esenţial definitorie pentru dinamica funcţionării limbajului uman este structura lui tricotomică:

1) *Sistemul*: un ansamblu de semne lingvistice virtuale, de relaţii funcţionale, de condiţii oferite transformării semnelor virtuale în reale;

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

2) *Norma*: un ansamblu nedeterminat de semne lingvistice reale, situate în relații funcționale care organizează, după diferite criterii socio-culturale, variabile în timp, posibilitățile oferite de sistem; este imaginea de la un moment dat a sistemului;
3) *Vorbirea*: un ansamblu infinit de semne lingvistice realizate în interiorul (şi prin intermediul) unor raporturi care-şi află posibilități de constituire în sistem, dar a căror desfăşurare este dirijată de normă.

Concret, această structură se manifestă la toate nivelele, mai transparent la unele (fonetic, morfologic), mai puțin, la altele (sintactic, lexical), în sincronie şi în diacronie.

La nivel fonetic, de exemplu, între alte semne lingvistice, limba română situează, în ipostaza ei de sistem, în poziție fonemele *e* şi *i*. Nu prezintă, însă, ca în italiană, opoziția de apertură: *ę-ę*. În realizarea concretă a sistemului, în vorbirea concretă, se poate, însă, întîlni, în chiar acelaşi context fonic, cine, de exemplu, şi varianta *ę*, şi varianta *ę*, (*cinę-cinę*), dar fără rol distinctiv. Un alt exemplu. În sfera derivării, limba română posedă, la nivelul sistemului, sufixul *–esc* şi rădăcini nominale, precum *student-*, *şcolar-*, *muncitor-*, *elev-* etc., oferind, în legătură cu ele, posibilitatea dezvoltării unor relații de derivare. Norma limitează orizontul acestei posibilități, permițînd constituirea semnelor *studențesc*, *şcolăresc*, *muncitoresc*, dar nu şi *elevesc*. Şi tot aşa, permite relația *re+citi*, care duce la crearea semnului *reciti*, dar nu şi relația *re+tuşi*. Relațiile respinse de normă se pot încerca şi chiar realiza în actul concret al vorbirii; ele se situează atunci în cadrul sistemului, dar rămîn în afara normei.

În acest raport de opoziție a vorbirii individuale cu norma îşi află, de altfel, punctul de plecare, dacă se întîlnesc mai mulți factori activi, între care socializarea inovației, procesul de modificare a normei mai întîi, ulterior a sistemului chiar, ca urmare a tulburării accentuate a echilibrului de moment, instabil prin definiție. În felul acesta s-a trecut de la declinarea desinențială din latina clasică la declinarea prepozițională din limbile

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

neolatine. Loviturile repetate date sistemului, prin permanenta reorganizare a normei, duc, în cele din urmă, la transformarea lui radicală. Începe atunci istoria unei noi limbi, prin dezvoltarea de norme care să orienteze treptat constituirea unui nou sistem. *Acum* mai ales *norma* se manifestă ca abstractizare activă din planul vorbirii (e acesta procesul de constituire a limbii literare), iar *sistemul* abstractizare, de gradul doi, a *normei*, înțeleasă, însă, mai mult ca *uz* (*uzaj*). Este aceasta şi istoria limbilor romanice, dezvoltate prin reconstruirea între alte coordonate a sistemului limbii latine.

(4) *Dependența de societate*

Complexitatea limbii ca fenomen social derivă din poziția particulară în interiorul raportului cu societatea, schimbătoare în diverse etape istorice ale dezvoltării, şi cu individul, poziție determinată de caracterul ei natural şi convențional în acelaşi timp, moştenit şi învățat, preluat, recreat şi creat.

Sub aspect biologic, se moşteneşte facultatea de a vorbi, *limbajul*; cu el *se intră* în societate. *Limba*, în schimb, o *anumită* limbă este deprinsă, însuşită; ea *este primită* de la societate. Aceasta înseamnă că limba ca sistem de semne într-un anumit fel organizate, cu o anumită structură, specifică, prin care se diferențiază de alte limbi, este esențial socială, în sensul închiderii specificității ei în sfera unei anumite comunități social-lingvistice, în timp ce limbajul, dimensiune biologică general-umană, este *asocial*. Este *asocial* în sensul că nu depinde de o *anumită* societate umană, având caracter universal, dar este, în mod implicit, prin origine, social. Limbajul este o funcție exclusiv umană tocmai pentru că apariția sa stă în legătură cu constituirea societății. Este un „produs" al societății în aceeaşi măsură în care el a stimulat şi condiționat trecerea de la turmă la ceata primitivă umană. În acest proces de reciprocitate şi simultaneitate, în preistoria omului, s-au constituit şi s-a deschis drum dezvoltării ulterioare a proprietăților esențiale, social-umane, ale limbajului: caracterul *vocal-articulat* şi *rațional-conştient*.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Necesitatea comunicării, provocată de activitatea în comun, a determinat exploatarea diferenţierilor existente precum şi extinderea şi adîncirea lor, a determinat, adică, *articularea*, prin trecerea de la un număr finit de complexe sonore, semnificative ca atare şi unitare, la un număr mereu mai mare, tinzînd spre infinit, o dată cu destrămarea unităţii polisemnificative şi sesizarea unor unităţi minimale. Procesul, de durată, interesînd numeroase generaţii, se desfăşoară pe fondul intervenţiei mereu mai conştiente a gîndirii, devenită tot mai complexă, între fluxul sonor, concret dar tinzînd spre abstract, şi planul semantic, desprins de concret.

Formă concretă de realizare a limbajului, activitatea *reală* a limbajului *virtual*, *limba* este produsul direct, explicit, al societăţii, fie că este considerată în sine, ca sistem de semne convenţionalizate, din momentul în care se rupe legătura de obligativitate dintre planul expresiei sonore şi cel al sensurilor, fie că este considerată în raport cu individul, din momentul în care acesta îşi *realizează* facultatea de a vorbi. Copilul *moşteneşte*, prin părinţi, de la umanitate, funcţia limbajului, dar *deprinde* de la părinţi, familie, şcoală, într-un cuvînt, de la societate, o limbă. Nimic din structura biologică a omului, atunci cînd e normală, nu-i interzice accesul la o limbă şi nu-l face inapt pentru niciuna din limbile cunoscute. Copilul îşi însuşeşte, în mod natural, limba mediului social în sfera căruia îşi trăieşte vîrsta deprinderii vorbirii. O demonstrează aceasta copiii care, din diferite motive, îşi încep viaţa într-un alt mediu social-lingvistic decît cel propriu naţionalităţii părinţilor. Aceasta nu înseamnă că o serie de elemente biologice moştenite (de natură fiziologică sau psihică), care ţin de exercitarea facultăţii vorbirii – e cazul organelor articulatorii, aceleaşi pentru toţi oamenii, dar cu deosebiri anatomice şi implicaţii psihologice în abitudini, care diferenţiază baza de articulaţie la diverse popoare –, nu ar influenţa nici într-un fel limba *învăţată*, dar atunci se revelă încă o dată rolul limbii de instituţie socială regularizatoare: mediul socio-lingvistic ori ignoră, ori determină anularea diferenţelor manifestate şi „acordarea” limbii individului la limba comunităţii.

Diversitatea bazei de articulaţie (fiziologică şi psihologică) are importanţă majoră numai cînd interesează o întreagă comunitate lingvis-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

tică. Dar atunci deprinderile articulatorii nu mai funcţionează ca trăsături individuale, ci ca moştenire generală a întregii comunităţi şi vor influenţa, eventual în mod decisiv, limba pe care, din diverse motive, comunitatea şi-o însuşeşte: o va face definitiv a sa, prin modificarea sistemului originar şi convertirea lui într-un alt sistem. Este cazul limbilor provenite dintr-o limbă originară: limbile romanice din latină, cele slave din paleoslavă etc. Acesta reprezintă primul moment fundamental din istoria unei limbi care va rămîne într-o strînsă şi permanentă legătură, chiar dacă păstrînd o relativă distanţă, cu istoria poporului. Cauze diferite pot duce la dispariţia unor limbi, reală sau aparentă; toate, însă, ţin de istoria comunităţii, cînd un rol important poate reveni componentei politice a vieţii sociale. Dispariţia unei limbi poate fi violentă, în cazul unor tragedii, naturale (cataclisme) sau sociale (războaie), care duc la nimicirea sau numai la destrămarea unei comunităţi social-lingvistice şi, implicit, la moartea limbii acelei societăţi. Moartea poate fi lentă, rezultat al unui proces de desnaţionalizare (dirijat sau natural). Aşa se pare că a dispărut limba dalmată, al cărei ultim vorbitor, Tuone Udaina, anchetat de M. Bartoli, care va da o descriere parţială a limbii, moare în 1898. O limbă poate trece apoi în altele, o dată cu producerea unor mutaţii fundamentale în structura şi istoria unor popoare care o vorbesc şi cu acţiunea a o serie de alţi factori, lingvistici şi extralingvistici. Este cazul latinei, devenită franceză pe teritoriul Galiei, spaniolă în peninsula Iberică, italiană şi sardă în peninsula italică şi, respectiv, în Sardinia, română în Dacia etc. În sfîrşit, circumstanţe speciale în care se poate afla la un moment dat o comunitate lingvistică pot determina abandonarea limbii proprii. Aşa se va fi întîmplat cu limba dacilor, dominată mai întîi, apoi înlăturată de latină, instrument de comunicare mai general întrucît servea deopotrivă pe cuceritori şi pe cei cuceriţi, apropiindu-i şi transformîndu-i într-o comunitate unică, devenită poporul român. Dacă a fost fixată în scris, o limbă poate renaşte, cu condiţia să fie cerută de nevoile de comunicare ale unui grup social. S-a întîmplat aşa cu ebraica, ieşită din circulaţia vie, în momentul destrămării unităţii poporului israelian, şi redevenită unic mijloc de comunicare pentru o întreagă comunitate socială după constituirea statului israelian, în 1948.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Dependența limbii de societate, accentuată şi transparentă în perioada de formare a unui popor şi a idiomului său, este mai atenuată de-a lungul istoriei; aceasta, în primul rînd, pentru că ritmul de dezvoltare a societății este cu mult mai rapid decît cel al evoluției limbii. Diferența de ritm este o condiție fundamentală pentru asigurarea coeziunii sociale în sincronie şi a continuității între generații. Raportul rămîne, însă, în permanență, de o complexitate majoră, desfăşurîndu-se pe dimensiuni multiple: dezvoltarea socio-economică, politică, culturală, pe de o parte, a societății, constituirea limbii literare, relațiile dintre limba națională şi limba oficială, graiurile, pe de alta.

Procesul de constituire a limbilor literare este condiționat, prin intermediul dezvoltării culturale a societății, de dezvoltarea ei economică, socială şi politică. Factori istorici favorabili au determinat, în secolele XIII-XIV mai ales, o afirmare categorică, pe plan social-politic şi economic, a Republicii florentine, urmată de o înflorire cu totul deosebită a culturii şi artelor. Această dezvoltare a atras după sine, în mod cu totul firesc, o impunere a dialectului toscan ca bază a limbii literare italiene. Dezvoltarea economică şi politică a Nordului Italiei la începutul secolului al XIX-lea, apoi urmată de realizarea unității naționale, schimbă raportul de forțe, atît în plan social-economic, cît şi în plan cultural; în consecință, se produce o remodelare a limbii literare din perspectiva dialectului lombard şi a celui roman. Dezvoltarea relativ uniformă a celor trei provincii româneşti, mai ales sub aspect cultural, pe fondul unei unități etnice foarte marcate, au impus colaborarea celor trei graiuri la dezvoltarea limbii române literare. Unificarea politică din 1859, apoi, va accentua ritmul de desăvîrşire a limbii literare, pe terenul unei dezvoltări remarcabile a artelor româneşti, a învățămîntului şi a presei.

Dependența limbii de societate este sensul predominant al raportului, nu şi unicul însă. În condiții specifice, limba poate cuceri, în anumite momente, un rol activ în dezvoltarea unei comunități sociale. Păstrîndu-şi calitatea de tezaur al unei spiritualități comune, limba a conservat la români şi a dezvoltat conştiința apartenenței la unul şi acelaşi

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

popor, asigurînd rezistența în fața vicisitudinilor istoriei, pregătind şi stimulînd realizarea unității de stat.

Fenomenul poate reprezenta un proces de intercondiționare înlănțuită. În anumite împrejurări social-politice, se instaurează ca limbă oficială o limbă străină, fapt ce poate încetini ritmul de dezvoltare a culturii naționale, împiedicînd totodată accesul poporului la viața politică, ceea ce nu rămîne fără implicații serioase asupra dezvoltării societății. Istoria românilor a cunoscut asemenea perioade. Funcționarea un timp a limbii slave ca limbă oficială nu a putut împiedica dezvoltarea limbii române naționale, dar a întîrziat dezvoltarea culturii româneşti şi intrarea ei în circuitul culturii universale. Ritmul de dezvoltare a vieții economice, social-politice şi culturale a societății româneşti se va accelera o dată cu renaşterea națională, după înlăturarea fanarioților şi mai ales după revoluția de la 1848, cînd limba română se instaurează în administrație, şcoală, presă, literatură. În acest raport extrem de strîns dintre limbă şi societate, lupta pentru apărarea esenței naționale se poate concentra la un moment dat în lupta pentru apărarea limbii.

Contradicția dintre limba oficială şi limba națională reprezintă o consecință a atitudinii claselor sociale față de limbă: pe de o parte, clasa care deține puterea economică şi politică, cu dispreț pentru cultura şi limba națională, pe de alta, clasele producătoare, care constituie poporul, păstrător şi continuator al tradițiilor lingvistice şi culturale, condiție de neînlocuit a conservării esenței unei națiuni şi a apărării existenței sale. De aici nu rezultă că limba ar avea caracter de clasă, cum credea N. I. Marr, în opinia căruia revoluțiile sociale sînt (şi trebuie să fie) urmate de revoluții lingvistice. Limba este o instituție socială, dar este în cel mai înalt grad socială, indiferentă, adică, în esența ei, la conflictele de clasă. Prin funcția ei esențială, limba asigură coeziunea unei comunități social-lingvistice, şi în diacronie, şi în sincronie, asigură comunicarea între toți membrii comunității, indiferent de organizarea lor pe clase sociale. Neapărînd interesele unei singure clase, aşa cum face justiția, de exemplu, instituție socială puternic instrumentalizată de clasa deținătoare a puterii economice şi politice, limba nu poate fi nici modificată radical,

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

nici înlocuită, o dată cu răsturnarea, prin revoluție violentă, a unei structuri sociale.

Nefiind rezultatul voinței unei anumite clase, ci al unui îndelungat proces istoric, în care rolul fundamental l-a avut poporul în toată complexitatea lui socială, limba a rămas în permanență deasupra orînduielilor sociale, condiționate direct de evoluția sau revoluția relațiilor interclase, pe fondul dezvoltării bazei economice a diferitelor societăți.

Limbajul nu a apărut *pe o anumită treaptă de dezvoltare a societății* (şi a gîndirii), cum credea N. I. Marr, despre limbajul sonor, ci s-a constituit *o dată cu societatea* (şi cu gîndirea). Limbile apoi, ca produs social al limbajului, s-au constituit diferențiat (sau diferențiindu-se) înaintea organizării pe clase a societății. Prin origine, natură (mai ales prin caracterul ei *obiectiv*) şi prin funcțiile fundamentale, limba nu poate fi, deci, obiect al acțiunilor revoluționare care țintesc schimbarea ordinii sociale existente. Se înțelege că este vorba de limba poporului, națională, nu de cea oficială. Aceasta din urmă, dacă este alta decît cea națională, este în mod frecvent înlocuită, prin revoluții, violente sau nu, o dată cu schimbări radicale produse în organizarea politică şi socială, determinate de mutațiile intervenite în baza economică. De curînd, de exemplu, în Republica Guineea, intrată de mai mulți ani pe drumul dezvoltării independente, s-a înlocuit ca limbă oficială *portugheza* cu *creola*, *limbă națională*.

O revoluție adevărată în istoria limbilor se produce în momentul constituirii lor, prin destrămarea, din motive istorice mult mai complexe, a sistemului limbii de bază. Limba română s-a constituit prin *revoluționarea* sistemului limbii latine. Şi tot aşa franceza, italiana etc. Dar această revoluție nu este reflexul răsturnării unor raporturi existente în structura unei societăți, ci al constituirii unui nou popor, iar la ea au participat toate componentele sociale, cu diferențe cantitative doar.

Caracterul social obiectiv al limbii impune constrîngeri discrete, dar ca şi absolute, atitudinilor individuale. Individul vorbitor are o singură libertate, aceea de a-şi alege limba în care să comunice cu ceilalți. Dar şi această alegere, de fapt, îi este impusă, fie de mediul social în care deprinde vorbirea, fie de mediul de cultură în care se poate

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

afla la un moment dat. O dată *aleasă* limba, el nu poate interveni în structura ei, aşa cum de-a lungul timpului au încercat o serie de filologi (la noi A. Pumnul), din motive variate. Dacă individul vorbitor nu poate modifica în mod conştient şi dirijat sistemul unei limbi şi nici structura ei, el participă, însă, la acest proces, în mod subconştient şi numai, în cadrul afirmării caracterului deplin social şi obiectiv al limbii. O inovaţie individuală devine fapt de limbă dacă se înscrie în sensul în care limba, în mod virtual, se îndreaptă. Simţit ca atare de comunitatea lingvistică, *aceasta* doar îi acordă statut social şi, prin această socializare şi, implicit, obiectivizare, se aşează între alte inovaţii care, treptat, pe neobservate, vor produce modificări. În acest sens, un rol deosebit revine oamenilor de cultură, scriitorilor în primul rînd, care pot orienta, mai ales în anumite epoci, dezvoltarea limbii, cu deosebire a aspectului ei literar, dar implicit, şi a întregii limbi naţionale. Condiţionarea rămîne, se înţelege, aceeaşi: inovaţiile să fie, de fapt, *realizări* ale unor *virtualităţi* ale limbii, încă nerelevate.

Mai liber, chiar de o serie de condiţionări sociale, rămîne doar limbajul poetic, dar, prin creaţia literară, limba iese din sistemul lingvistic spre a pătrunde în sistemul artelor; limba îşi converteşte funcţia de comunicare într-o funcţie poetică. Comunicarea şi cunoaşterea artistică se desfăşoară tot într-un cadru de condiţionări sociale, dar se află sub semnul individualului.

Raportul de reflectare lingvistică a structurilor sociale este complex şi variabil. Considerate limbile sub aspect tipologic, raportul apare neesenţial; nici caracterul etnic al unei comunităţi sociale, nici tipul său de civilizaţie şi nici gradul de cultură nu determină fundamental, într-un raport de la cauză la efect, structura unei limbi. De aceea, „încercările de a raporta anumite tipuri morfologice la anumite stadii culturale sau la un anumit ansamblu de obiceiuri sînt vane”[36]. Româna şi maghiara, de exemplu, sînt două limbi esenţial deosebite tipologic

[36] E. Sapir, 1967: 211.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

(româna este o limbă flexionară, în timp ce maghiara este aglutinantă), dar cele două popoare nu sînt deloc deosebite sub aspectul civilizaţiei şi fac parte din aceeaşi rasă. Indigenii din America de Nord, în schimb, deşi aparţin la patru tipuri diferite de civilizaţie (vînătorii din Canada de Vest şi Alaska, crescătorii de bivoli din Plaines, indigenii din Navajos, cu o formă de civilizaţie arhaic-ritualistică, californienii din NV, cu o serie de tradiţii cu totul singulare) vorbesc idiomuri care se constituie într-un grup lingvistic de mare unitate[37]. Sistemul fonologic al boşimanilor din sudul Africii este mult mai bogat şi mai „regularizat" decît cel al unor limbi moderne[38] ş.a.m.d.

Se înţelege din cele de mai sus nu că structura unei limbi ar fi absolut indiferentă la caracteristicile generale ale tipului de civilizaţie a unui popor sau la stadiul de cultură în care el se află, ci doar că raportul nu este obligatoriu – „Limba, rasa, obiceiurile nu sînt în mod necesar în corelaţie, ceea ce nu înseamnă că nu sînt niciodată"[39] – iar atunci cînd se manifestă, rămîne, în marea majoritate a cazurilor, la nivelul unor coordonate foarte generale, cu implicaţii mai mult asupra inventarului de semne dintr-o limbă decît asupra relaţiilor interne dintre semne. Raportul se reflectă atunci mai ales în vocabular, foarte rar în structura fonetică, cu implicaţii sporadice asupra nivelului morfologic. Dar şi în aceste cazuri, el poate fi doar una din fasciculul de cauze care au orientat într-un anumit sens organizarea noilor sisteme lingvistice, după sfărîmarea celor originare. Arhaicitatea unui sistem morfologic, de exemplu, precum cel al limbilor slave, nu-i numaidecît rezultatul reflectării unei culturi de tip arhaic (cum crede A. Meillet), ci mai curînd al unor împrejurări istorice, tot aşa cum arhaicitatea (dintr-un anumit punct de vedere) a limbii române, în raport cu alte limbi romanice, îşi are una din cauzele principale în izolarea geografic-istorică a poporului care o vorbea în secolele constituirii ei.

[37] E. Sapir, 1967: 209.
[38] E. Sapir, 1967: 214.
[39] E. Sapir, 1967: 219.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Dacă anumite particularităţi ale tipului de civilizaţie sau ale stadiului de cultură nu se reflectă direct, fundamental şi cu obligativitate în structura tipologică a limbilor, acestea pot avea, însă, implicaţii asupra istoriei limbilor. Nu este exclus ca dispariţia limbii dacilor să-şi aibă una din cauze în nefixarea ei în scris, determinată probabil de interdicţii de natură religioasă, asemănătoare celor din cultura arhaică hindusă. Iar dacă limba română şi-a conservat latinitatea într-un mediu lingvistic neromanic şi mai degrabă ostil, cauza trebuie căutată şi în cultura poporului, care a convertit latina în română, şi în anumite caracteristici etnice ale acestuia. Şi tot aşa, dacă limba greacă a rezistat presiunii limbii cuceritorilor romani, suportul principal trebuie să-l fi aflat la nivelul cu deosebire elevat al culturii elene ş.a.m.d.

Cît priveşte implicaţiile caracteristicilor temperamentale ale unui grup etnic asupra structurii limbii pe care acesta o vorbeşte, respinse poate prea categoric de E. Sapir: „Este imposibil de demonstrat cel mai slab raport între forma unei limbi şi temperamentul naţional”[40], ele sînt tot relative, fiind exclusă orice obligativitate, dar nu şi posibilitatea manifestării lor. Raportul ar putea fi unul din factorii cu o anumită pondere în organizarea fonetică a unei limbi sau în cea sintactică.

Considerîndu-l dintr-o altă perspectivă, cea a istoriei în ea însăşi a unui idiom, raportul îşi reliefează sensul de reflectare prin limbă a vieţii societăţii. Fie şi numai din simplul fapt al comunităţii între o naţiune şi o aceeaşi limbă, aceasta din urmă se constituie, mai ales prin planul ei semantic, într-un receptacul al tezaurizării istoriei şi spiritualităţii unei naţiuni. Din acest punct de vedere, deprinderea limbii înseamnă, pentru copil, şi însuşirea, subconştientă, a unor coordonate esenţiale ale spiritului naţional, ale viziunii unui anumit popor despre lume şi viaţă. „Dar pe cît timp studiul principal al unei şcoale rurale sau primare e limba română – observa cu multă claritate Eminescu –, ea este totodată organul prin care neamul moşteneşte avutul intelectual şi istoric al strămoşilor

[40] E. Sapir, 1967: 213.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

lui. Copilul nu învaţă numai a vorbi corect, el învaţă a gîndi şi a simţi româneşte”[41].

Urmînd cel mai îndeaproape evoluţia societăţii, vocabularul este şi nivelul limbii care reflectă cel mai fidel şi mai imediat atît aspecte specifice ale spiritualităţii unui popor, cît şi o serie de mutaţii din sfera vieţii lui social-economice, politice, culturale, ştiinţifice, artistice. Conţinutul semantic al termenilor este reprezentat nu numai de componenta noţională, dar şi de o anumită viziune asupra lumii, atît în cazul constituirii planului de referinţă din obiecte concrete, materiale, dimensionabile, cît şi atunci cînd e dat de concepte abstracte. Sensul românescului *casă* nu se suprapune peste sensul dezvoltat, în legătură cu acelaşi obiect, de termeni din alte limbi, chineza, de exemplu, sau boşimana.

Toate modificările survenite în dezvoltarea, materială sau spirituală, a unei comunităţi sociale se reflectă, prin vocabularul mobil, la nivelul lexical al limbii, într-un proces de permanentă adaptare a acesteia la cerinţele comunicării. O serie de termeni trec în vocabularul pasiv, o dată cu dispariţia realităţilor pe care le desemnau, devenind *arhaisme*. Noi realităţi impun noi termeni, *neologismele*, ca împrumut sau create pe baza materialului propriei limbi. Procesul este neîntrerupt, dar nu afectează structura esenţială a limbii, întrucît nu interesează nici fondul principal lexical, nici nivelul fonetic sau morfologic; aceasta se întîmplă la perioade mari de timp, şi fără *simţirea* vorbitorilor. Nivelul fonetic al limbii române, de exemplu, cunoaşte cîteva modificări esenţiale. Primele reprezintă, de fapt, trecerea sistemului latinesc la sistemul românesc: apariţia vocalelor *ă* şi *î*, a africatelor *č* şi *ğ*, a spirantelor *ş*, *j* etc. Altele reflectă o organizare, prin selecţie, dintr-un inventar bogat şi eterogen de semne, a sistemului fonologic al limbii române literare. De-a lungul istoriei s-a modificat structura fonetică a cuvintelor, dar nu şi sistemul fonologic al limbii.

[41] „Limbă şi naţionalitate”, în vol. *Mihai Eminescu despre cultură şi artă*, Iaşi, Editura Junimea, 1970, p. 213-214.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

Limba nu are caracter de clasă, dar nici nu rămîne indiferentă la stratificările sociale ale unei comunităţi, iar clasele şi categoriile sociale îşi lasă puternic amprenta mai ales pe vocabularul şi pe sintaxa ei.

Dacă existenţa *dialectelor regionale* (dialecte şi/sau graiuri; *patois*, în lingvistica franceză) îşi are originea în istoria comunităţilor lingvistice, diferenţele dintre limba literară şi limba populară, uneori foarte accentuate, sau *dialectele sociale* sînt reflexul lingvistic al organizării pe clase şi categorii socio-economice şi culturale a societăţii.

Procesul de constituire şi dezvoltare a limbii literare reflectă o primă diferenţiere, mai generală şi schimbătoare, de la o epocă la alta: pe de o parte, categoria intelectualilor care o stimulează şi o folosesc ca instrument de comunicare în mediul propriu, iar, pe de alta, celelalte categorii sociale, cu predominarea, de-a lungul a multor secole, a claselor ţărăneşti, sub aspect lingvistic nediferenţiate. O dată cu dezvoltarea capitalismului, diferenţierea se desfăşoară între alţi doi poli: limba vorbită la sate, mai departe de aspectul literar al limbii naţionale, şi limba vorbită în oraşe, mai apropiată. Aceste deosebiri diferă de la o limbă naţională la alta; sînt foarte accentuate, de exemplu, în Italia, datorită şi caracterului accentuat dialectal al limbii populare, şi sînt mai reduse la români. În orice caz, însă, deosebirilor dintre civilizaţia urbană, mai tehnicistă şi mai abstractă, pe de o parte, şi civilizaţia satului, mai arhaică şi mai concretă, le corespunde şi o diferenţiere lingvistică. Tendinţa generală a limbilor naţionale este reducerea acestei diversităţi, ca urmare a stingerii deosebirilor dintre civilizaţia urbană şi cea rurală şi a dezvoltării învăţămîntului şi a culturii. Consecinţele sînt esenţiale pentru limba însăşi, care îşi întăreşte astfel caracterul *sistematic*.

Dacă diferenţele dintre limba satului şi cea a oraşelor sînt involuntare, consecinţe pasive ale organizării social-economice, altele reflectă intervenţia activă, voluntară, dintr-o tendinţă de instrumentalizare a limbii, în legătură cu interesele unei anumite categorii sociale sau cu viziunea acesteia despre lume şi viaţă. Nu lipseşte din această atitudine aspectul politic, care devine în anumite momente deosebit de marcat. Aşa, de exemplu, instaurarea regimului fascist în Italia, pe lîngă am-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

prenta pe care o lasă vocabularului şi frazeologiei epocii, consecinţă firească a unei anumite publicistici propagandistice generalizate, încearcă şi intervenţii directe, la nivel gramatical: în locul pronumelui de politeţe *Lei* este impusă forma *Voi*. Aceste înrîuriri directe, din afară, determinate în primul rînd de circumstanţe politice, durează atît cît durează împrejurările şi nu ajung să provoace modificări reale în structura limbii. După victoria Rezistenţei, italiana literară a revenit la exprimarea raporturilor de politeţe prin pronumele de persoana a III-a, iar vocabularul a redevenit funcţional, scuturîndu-se de o terminologie politică accentuat retorică. Un fenomen similar s-a întîmplat în istoria limbii române. După reinstaurarea domniilor pămîntene, aceasta s-a eliberat aproape imediat şi aproape total de „fanariotismele" intrate masiv dar parazitar în limbă, în secolul al XVIII-lea, al guvernării fanariote.

Dialectele sociale sînt categorii lingvistice permanente, neconjuncturale, condiţionate numai social. Sînt rezultatul încercării unor grupuri sociale de a se izola în propria comunitate, închisă social şi lingvistic. Caracteristica lor generală este o reducere esenţială a generalităţii funcţiei de comunicare. Se desfăşoară mai cu seamă la nivelul vocabularului şi, mai rar, la cel sintactic.

Argoul este, între dialectele sociale, sistemul de semne (mai ales lexicale) cel mai intenţionat închis şi cu forţa de comunicare limitată la grupul social care-l întrebuinţează. A început prin a fi un limbaj absolut convenţional, întrebuinţat mai întâi de lumea periferiei morale şi topografice a oraşelor: hoţi, bandiţi, criminali etc. Cu timpul, însă, s-a extins la alte categorii, ieşite oarecum de sub cadrele organizării pe clase: elevi, studenţi, soldaţi, vînzători ambulanţi, puşcăriaşi, tineri din cartiere periferice etc. Treptat, caracterul său închis, cifrat, realizat prin întrebuinţarea cu sensuri speciale a termenilor din limba naţională (din graiuri şi din limbajul familiar mai ales) sau prin introducerea unor cuvinte şi expresii dinafara limbii naţionale, a mai pălit. O dată cu extinderea la diferite alte grupuri sociale, nota dominantă a devenit expresivitatea, pitorescul, cu deosebire marcată în argoul studenţesc. În afara împru-

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

mutului din alte limbi (a ţiganilor în primul rînd), argoul îşi are sursa de îmbogăţire în întrebuinţarea metaforică a unor termeni din graiuri, din limbajul familiar dar şi din limba literară. Este un limbaj prin excelenţă metaforic.

Jargonul este constituit dintr-o sumă de cuvinte, expresii şi fraze introduse dintr-o limbă străină în enunţurile realizate în limba naţională. Cunoaşte două ipostaze principale; una reflectă atitudinea detaşat aristocratică a unor categorii sociale care, atunci cînd nu disprețuiesc limba naţională, o consideră incapabilă de a exprima toată bogăţia de idei şi sentimente ce le-ar fi proprii; alta, care reflectă aspiraţia spre o anumită poziţie socială, fetişizată într-o exprimare „originală", încărcată de termeni şi fraze străine, ca semn al unui „elevat" grad de cultură şi de noblețe. Prima ipostază prezintă o întrebuinţare corectă a elementelor străine inserate în frazele din limba naţională. Limbii naţionale, însă, i se restrînge sfera de desfăşurare a funcţiei de comunicare, la limitele categoriei sociale respective. Cea de-a doua ipostază se caracterizează printr-o întrebuinţare incorectă a termenilor şi a frazelor străine sau printr-o „adaptare" formală a termenilor din limba naţională la o limbă străină, ceea ce face ca dorinţa de originalitate să se transforme într-o sursă de ridicol; cu alte cuvinte, limba se răzbună. Fenomenul, în strînsă legătură cu diversele *mode* lingvistice şi reflectînd mutaţii sociale intervenite în diferite epoci ale istoriei comunităţii socio-lingvistice, a fost ridiculizat de toţi marii comediografi ai literaturii universale: Molière, G. B. Shaw, V. Alecsandri, I. L. Caragiale.

Limbajul tehnico-profesional, considerat de unii lingvişti o formă de manifestare a jargonului, caracterizează vorbirea unor categorii socio-profesionale. Fiind un ansamblu de termeni ştiinţifici, parte din ei neologici, parte chiar străini, specifici unor anumite activităţi tehnico-ştiinţifice în medicină mai ales, dar şi în alte sfere profesionale, accentuat specializate: industrie, farmacie, tipografie etc., limbajele tehnico-profesionale impun funcţiei de comunicare a limbii aceeaşi restrîngere. Circumscris jargonului – se vorbeşte de un jargon al sportivilor, al ziariştilor, al avocaţilor etc. – şi confundat de unii lingvişti cu stilurile,

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)

limbajul tehnico-profesional este, în realitate, doar o componentă, concret-lexicală, a unor varietăți stilistice dezvoltate de stilul ştiințific, în legătură cu diferențierea domeniilor de activitate.

Dacă *dialectele regionale* oferă lingvistului probe pentru înțelegerea istoriei limbii şi a poporului, cu prea puține deschideri spre organizarea pe clase a societății (reflectă mai mult aspecte ale civilizației satului nediferențiat), *dialectele sociale* aduc, alături de procesul de constituire a limbii literare, mărturii prețioase despre structura societății într-o epocă dată şi despre mutațiile sociale şi de civilizație intervenite de-a lungul timpului.

BDD-B33-04 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 13:00:23 UTC)